Şamanizm

Mircea Eliade

Mircea Eliade 1907'de Bükreş'te doğdu. Bükreş Üniversitesi'ndeki felsefe öğreniminin ardından, Kalküta Üniversitesi'nde Hint felsefesi ve Sankrit eğitimi gördü. Himalayalar'da geçirdiği altı aylık bir inziva döneminden sonra, Romanya'ya dönerek felsefe doktorasını tamamladı (1933). 1945-1956 yılları arasında Paris'te Sorbonne'a bağlı İnsan Bilimleri Yüksek Araştırmalar Okulu'nda ders verdi. 1956'da Chicago Üniversitesinde dinler tarihi profesörlüğüne getirildi. 1961'de History of Religions dergisini çıkarmaya başladı. Rumence, İngilizce ve Fransızca elliyi aşkın kitap yayımlayan Eliade, 1986 yılında Chicago'da öldü.

ARKA KAPAK

Eliade'ın ana savı, kutsalın her belirişinin tüm kutsalı dile getirdiğidir. Ona göre en ilkel ve en yalın kutsal görüngüde bile kutsallık üstüne her şey söylenmiştir: Kutsalı kendini bir taşta ya da ağaçta dışa vurması, bir tanrıda dışa vurmasından ne daha az gizemli ne de daha az ilgiye değerdir. Gerçekliğin kutsallaşma süreci hep aynıdır; yalnızca bu kutsallaşımın insan bilincinde aldığı biçim değişir.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

Kişiyi şamanlığa çeken çağrı da, herhangi bir dinsel iç çağrısı gibi, bir bunalımla, şaman adayının tinsel dengesinin geçici olarak bozulmasıyla kendini gösterir.

Bir dinsel olguyu belirleyen tarihsel koşullar, son derece önemli olmakla birlikte (her insan olgusu son tahlilde tarihsel bir olgudur), söz konusu olguyu bütünüyle açıklayamaz. Bir örnek vermekle yetinelim: Altaylıların şamanı, ritüel olarak, gövdesine belli sayıda basamaklar oyulmuş bir kayın ağacına tırmanır; kayın, Evren Ağacını simgeler, basamaklar da şamanın göğe yolculuğunda geçmek zorunda olduğu çeşitli Gök katmanlarını temsil eder; bu törende içerilen kozmolojik şemanın kökeni büyük olasılıkla Doğu kültürlerindedir.

Dinsel olguların şifresinin çözülerek derin anlamlarının ortaya çıkarıl ması işi doğrudan doğruya dinler tarihçisine aittir.

Kutsalın diyalektiği bir dizi ilk örneği sınırsızca tekrarlama biçiminde işler; öyle ki, belli bir "tarihsel anda" gerçekleşen bir *hierophanie*, yapısı bakımından bin yıl daha yaşlı veya daha genç başka bir *hierophanie* ile örtüşebilir; kutsalın kendini görüngüleştirmesi sürecinde gözlenen bu eğilim - hep aynı paradoksal "gerçeklik kutsallaşımı" olayının *ad infinitum* yeni baştan ele alınma eğilimi- bir bakıma din olgusundan bir şeyler anlamamızı ve onun "tarihini" yazmamızı olanaklı kılar. Başka deyişle, kutsalın görüngüleşimi (*hierophanie*) olayları böyle tekrarlandığı içindir ki dinsel olaylar ötekilerden ayırt edilebilir ve anlaşılabilir.

İnsan pekala çoktanrıcı olup dinsel bakımdan totemci gibi davranabilirken bir yandan da kendini tektanrıcı sanabilir ya da bunu iddia edebilir. Kutsalın diyalektiği bütün dönüşümlere açıktır; hiçbir "biçim" bozulma veya çürümeden bağışık, hiçbir "tarih" kesin ve donmuş değildir. Bir topluluk -bilinçlice ya da bilmeden- birçok dinleri yaşayabildiği gibi, bir birey de, en "yüce"lerinden en kabalarına ve en sapkınlarına dek pek çok sayıda dinsel yaşantı tanıyabilir.

Şamanizm de tam böyle arkaik esrime tekniklerinden biridir; hem gizemcilik, hem büyü hem de terimin geniş anlamıyla "din"dir.

Genel Kavramlar
Devşirilme Yöntemleri
Şamanlık ve Mistik Çağrılma

Yüzyılın başından beri, budunbilimciler, bütün "ilkel" toplumlarda varlığına tanıklık edilen sihirsel/ dinsel saygınlık sahibi bazı sıra dışı bireyleri adlandırmak için, şaman, *medicine-man*, büyücü ya da sihirbaz gibi terimleri -aralarında pek fark da gözetmeden- kullanma alışkanlığını edindiler.

Elbette şaman da aslında bir sihirbaz ve bir otacıdır; bütün hekimler gibi onun da hastalıkları sağalttığına; ilkel ve çağdaş tüm sihirbazlar gibi "fakirsel" mucizeler gösterdiğine inanılır. Ama O, bunlardan başka, ruhgüder (*psychopompe*)dir de; ayrıca rahip, mistik ve ozan da olabilir.

Stricto sensu (dar anlamda) şamanizm tipik olarak Sibirya ve Asya'ya özgü bir dinsel olgudur. Terimi bile, Rusça aracılığıyla, Tunguz'ca "şaman" sözcüğünden gelir. ... Asya'nın ortalarını ve kuzeyini kaplayan bütün bu geniş alan içinde toplumun sihirsel / dinsel yaşamı hep şamanın çevresinde döner. Bu elbet te onun, kutsal olanla elleşen tek kişi olduğu ve dinsel etkinliğin bütünüyle onun tekelinde bulunduğu anlamına gelmez. Birçok kabilelerde şamanın yanı sıra kurban sunucu bir rahip de vardır; ayrıca her aile reisi evdeki dinsel yaşamın da başıdır. Gene de şaman en önemli kişi özelliğini korur, çünkü esrime (vecd, *extase*) deneyiminin en yetkin dinsel deneyim sayıldığı bütün bu bölgelerde, esrimenin baş ustası yalnızca şamandır. Bu karmaşık olayın ilk tanımı -belki de en az yanılma payı taşıyan tanımı- şöyle olmalıdır: şamanlık = esrime tekniği.

Herhangi bir bölgede bir "şamancıl kompleksin" varlığı, şu ya da bu halkın tüm sihirsel/ dinsel yaşamının zorunlu olarak şamanlık çevresinde billurlaştığı anlamına gelmez. ... Genel olarak şamanlık, birtakım başka sihir ve din biçimleriyle bir arada bulunur.

Sihire ve sihirbazlara dünyanın hemen her yerinde rastlanır; oysa şamanlık, üzerinde ısrarla duracağımız özel bir sihirsel "uzmanlık" durumu gösterir : "ateşe egemen olma", "sihirli uçuş" gibi... Bu nedenle, şamanın öteki nitelikleri arasında bir de sihirbazlık olsa bile, her sihirbaz uluorta şaman diye nitelenemez. ... Her otacı sağaltıcıdır, ama şaman bu işte kendine özgü bir yöntem kullanır. ... Herhangi bir esrik kişiyi hemen şaman sayamayız; şaman, ruhunun bedeninden ayrılarak göğe tırmanmaya ya da yeraltına inmeye giriştiğini varsayan özel bir esrimenin uzmanıdır.

O, kendi "ruhlarına" egemendir; şu anlamda ki, insan olmakla birlikte, ölülerin, "cinlerin" ve "Doğanın ruhlarının" aleti olmaksızın onlarla iletişim kurmayı başarır.

Orta ve Kuzey Asya şamanizminin, en azından bugünkü görünümüyle, her türlü dış etkiden bağışık, "yerinde bitmiş" (*originaire*) bir olgu olmadığını elbette biliyoruz ve göstermeye de çalışacağız; tersine, uzun bir "tarihe" sahip bir olgudur bu.

Şamanizm Orta ve Kuzey Asya'nın dinsel yaşamına egemen olsa da bu geniş bölgenin dini değildir. Bazı kimseleri kuzey insanlarının ve Türk-Tatar halkların dinlerini şamanizm saymağa götüren şey, gevşeklik ve kafa karışıklığı olmuştur.

Şamanlar mensup oldukları toplumların içinde bazı özellikleriyle sivrilen sıra dışı kişilerdir. ... Şamanlar kendi dinsel deneyimlerinin yoğunluğuyla topluluğun geri kalan kısmından ayrılırlar. Başka deyişle, onları normal olarak "din" denen şeyden yana değil de daha çok mistiklerin arasına koymak, daha akla yakın görünüyor. Çok sayıda cinin içinde şamanlık öğeleri bulunduğunu görmek fırsatını bulacağız, çünkü belli bir seçkinler grubunun kullanabileceği ve bir anlamda adı geçen dinin misliğini oluşturan bir esrime tekniği her zaman el altında bulunur. ... Şaman büyük bir insan ruhu uzmanıdır; ruhu yalnız o "görür", zira ruhun "formunu" ve yazgısını o bilir.

Ruhun yazgısının dolaysızca gündeme gelmediği; hastalık (= canın/ ruhun kaybolması), ölüm, uğursuzluk, ya da esrime deneyimi (Göğe veya Yeraltına mistik yolculuk) gerektiren herhangi bir büyük özveri söz konusu olmadığı durumlarda, şamanın varlığı zorunlu değildir. Dinsel yaşamın önemli bir kesimi onsuz yaşanır.

Gök-Tanrının dinsel güncelliğinin, Kuzeydeki ve Kuzeydoğudaki komşu halklara göre daha iyi korunmuş olduğu Türk Tatarlarda da bu tanrı aynı şekilde "Başkan", "Han", "Bey" ve sık sık da "Ata" adıyla anılır.

Göğün en üst katında oturan bu tanrının, buyruğu altında ve daha alt katlarda yer alan birkaç "oğlu" ya da "ulağı" vardır. bunların sayıları kabileden kabileye değişir; genellikle Yedi veya Dokuz "Oğuldan" -ya da "Kızdan"- söz edilir ve şaman bunların birkaçıyla sıkı ve özel ilişkiler sürdürür. Gök-Tanrının bu Oğulları, Ulakları ya da Uşaklarının görevi, insanlara göz kulak olmak ve yardım etmektir.

Altaylılarda, Gök ya da hava tanrısından sonra gelen tek önemli tanrı, Yeraltının egemeni Erlik (Yerlik) Han'dır ve şaman tarafından oldukça iyi tanınır. ... Morfolojik bakımdan, bu "din" ana çizgileriyle Hint-Avrupalı halklarınkine yakındır: Büyük Gök ya da Fırtına Tanrısına verilen önem,

Tanrıça yokluğu (ikisi de Hint-Akdeniz alanının tipik özellikleridir), "oğullara" ya da "ulaklara" (Açvinler, Dioskurlar) yüklenen işlev, ateşin yüceltilmesi, ikisinde de aynıdır. Toplumbilimsel ve ekonomik açılardan ise, Hint Avrupalılarla Türk-Tatarların ön-tarihi arasındaki yakınlık daha da net olarak belirir: Her iki toplum da ataerkil bir yapı gösterir, aile reisi büyük bir güç ve saygınlık taşır ve ekonomileri de kabaca avcılık ve çobanlık ekonomisidir. ... Eski Hint-Avrupalılarla eski Türk-Tatarlar (daha doğru bir deyişle, Ön-Türkler) arasındaki ekonomik, toplumsal ve dinsel simetri bir gerçek olduğuna göre, tarihin tanıdığı çeşitli Hint-Avrupa halkları arasında Türk-Tatar şamanizmine benzer "şamancıl" kalıntıların hala ne ölçüde yaşadıklarını araştırmak gerekiyor.

Dünyanın hangi bucağın da ve tarihin hangi çağında olursa olsun, tamamen "arı" ve "toprağının ürünü" bir dinsel olgu bulma şansımız yoktur. ... insanlığın taş çağı öncesine ait sihirsel/ dinsel inançlarından hiç değilse bir kısmının daha sonraki dinsel tasarımlarda ve mitolojilerde korunmuş olduğu ise kesin gibidir. Ama gene çok olasıdır ki, taş öncesi çağlardan gelen bu manevi miras, tarih öncesi ve ön tarih devirlerinde insan toplulukları arasındaki kültürel temaslar sonucu sürekli olarak değişimlere uğramıştır. Böylece, dinler tarihinin hiçbir bölümünde, "yerinde bitmiş" katkısız olaylarla karşılaşmayız, zira "tarih" her yerden geçmiş; geçerken de dinsel tasarımları, mitolojik yaratıları, törenleri ve esrime tekniklerini değiştirmiş, kaynaştırmış, zenginleştirmiş, yoksullaştırmıştır. ... Ama hiçbir din bütünüyle "yeni" değildir, hiçbir dinsel mesaj geçmişi tamamıyla geçersiz kılamaz.

Şamanizmin en ileri bütünleşme derecesine vardığı Arktik, Sibirya ve Orta Asya bölgelerindeki dinlere gelince, bunların tipik özelliğinin (özelliklerinin) bir yandan varlığı şöyle böyle hissedilen bir Gök-Tanrı, öte yandan da av törenleri ve atalara tapma gibi tamamen ayrı bir dinsel doğrultu gösteren öğeler olduğunu gördük.

Sibirya'da ve kuzeydoğu Asya'da şamanların başlıca devşirilme yolları, 1) Şamanlık "mesleğinin" kalıtsal aktarımı (babadan oğula geçmesi) ve, 2) kendiliğinden gelen bir "iç çağrısı" ya da "seçilme"dir.

Seçilme yöntemi ne olursa olsun, bir şaman ancak iki yönlü bir "eğitim" aldıktan sonra şaman olarak tanınır : 1) Esrime düzeyinde (rüyalar, kendinden geçme, vb.) ve 2) Gelenekler düzeyinde (şamanlık teknikleri, ruhların adları ve işlevleri, klanın mitolojisi ve soyağacı, gizli dil, vb.). Ruhlar ve eski usta şamanlar tarafından üstlenilen bu çifte eğitim, bir "yola giriş" veya "sırra-er(dir)me" (*initiation*) süreci niteliğindedir. Bazen bu sırra-erme halka açık olarak gerçekleşir ve o zaman kendi başına bir tören (ritüel) oluşturur. ... Hiçbir durumda, anarşik sanrı veya yanılsamalar ya da tamamen kişisel uydurma masallar söz konusu değildir.

Ruh hastası (psikopat) olsun olmasın, geleceğin şamanı bazı "sırra-erme" sınavlarından geçmek ve bazen çok karmaşık olabilen bir "eğitim" almak zorundadır. ... Asıl önemli rolü oynayan, bu güçleri elde etmekteki çıkış noktası (kalıtım, ruhlarca bağışlanma, istemli arama) değil, sırra-erme yoluyla aktarılan teknik ile bu tekniğin altında yatan kuramdır.

Şaman olacak kişinin seçiminde yıldırımın rolü önemlidir, çünkü şamanlık güçlerinin kaynağının gökte olduğunu bize gösterir.

Miras kalan aslında şamanlık değil, şamanın ölümünden sonra oğlunun ya da aileden birinin şamanlık gücünü aynı kaynaktan elde etme yeteneği veya eğilimidir. ... Kuzey Amerika

kabilelerinde hemen her yerde daha yaygın olarak kullanılan, "ruhları" kendiliğinden gelen bir deneyim (rüya, vb.) yoluyla veya istemle peşinden koşarak elde etme yönteminden farklı olarak, bu "ruhların" babadan oğula aktarılması her zaman şamanlık mirasının temeli olarak kalır. Eskimolarda ise şamanlık oldukça nadir olarak kalıtsaldır.

Otacılık, burada anılmasında yarar olmayan birçok topluluklarda kalıtsal değildir. Bu demektir ki, dünyanın hemen her yerinde, sihirsel / dinsel güçlerin hem kendiliğinden (hastalık, rüya, bir "güç" kaynağıyla tesadüfen karşılaşma, vb. aracılığıyla) hem de istemle (arayış yoluyla) elde edilebileceği kabul edilmektedir.

Bir şamanla bir saralı arasındaki tek fark, saralının kendinden-geçmeyi kendi isteğiyle gerçekleştiremeyişiydi.

Şamanlıkla hastalığın aynılığı savı, Arktik şamanlığından başka şamanlık biçimleri hakkında da ileri sürülmüştür.

Samoa'da saralılar bilici olur. Sumatra'da yaşayan Bataklar ve Endonezyalı başka yerliler sihirbazlık görevi için hastalıklı ve zayıf tipleri yeğleyip seçerler. ... Ugandalı Lotukolarda sakatlar ve akıl hastaları normal olarak sihirbazlığa adaydırlar (fakat bu görevlerinde resmiyet kazanabilmek için uzun bir "yetişme" (sırra erme) süreci geçirmeleri gerekir).

Şili'de yaşayan Arauca'larda şaman adayları "hep kalpleri zayıf, mideleri bozuk, sık sık başları dönüp gözleri kararan marazlı veya aşın duyarlı tiplerdir.

Böyle hastalıkların hemen her zaman otacılık "mesleğiyle" ilişkili olarak meydana çıkmasında da şaşılacak bir şey yoktur. Hasta gibi dindar adam da, insan varoluşunun temel verilerini, yani yalnızlığını, hayatının pamuk ipliğine bağlı oluşunu, dış çevrenin düşmanlığını kendisine açınlayan farklı bir yaşam düzeyine fırlatılmıştır. Fakat ilkel sihirbaz, otacı ya da şaman sadece bir hasta değildir: O her şeyden önce iyileşmeyi başarmış, kendi kendini iyileştirmiş bir hastadır.

Yakutlara göre, kusursuz şaman “ciddi” olmalı, söz ve davranışları yerine oturmalı, çevresindekileri inandırmayı başarabilmelidir; özellikle kendini beğenmiş, gururlu ve öfkeli bir kişilik göstermemelidir. İçinde insanları ürkütmeyen, ama gücünün de bilincinde bulunduğu hissedilmelidir. Böyle bir portrede, başka betimlemelere göre kafalarda tasarlanan saralı tipini bulmak, doğrusu pek kolay değildir.

Sonuç olarak denebilir ki, şamanlık doğuş halinde ya da gizli bir norm-dışılık ile ilişkilendirilemez.

Gerçek sara veya histeri nöbetlerine kapılıyor olsalar da olmasalar da, şamanlar, büyücüler ve genel olarak otacılar sıradan ruh hastalan sayılamazlar : Onların psikopatolojik deneyimlerinin kuramsal bir içeriği vardır; zira kendi kendilerini iyileştirmişlerse ve başkalarını da iyileştirebiliyorlarsa, bu, hastalığın mekanizmasını -daha iyi bir deyişle, kuramını- bilmeleri sayesindedir.

İster tanrılar veya ruhlar tarafından onların sözcüsü olmak üzere seçilmiş olsun; ister böyle bir göreve bazı fiziksel bozukluklar yüzünden önceden yatkın veya eğimli olsun, şaman dinsel bir "iç çağrısı” değerindeki bazı kalıtım "özelliklerinin” taşıyıcısı olsun, şaman düz insanların dünyasından

ayrılıp tekilleşir; bunun nedeni de kutsallıkla daha dolaysız ilişkide olması, kutsallığın dışavurumlarını daha etkili biçimde denetleyebilmesidir.

Bu norm-dışı ve beklenmedik bir deneyim yoluyla tekilleşme kavramını açıklığa kavuşturmak önem taşır, çünkü, yakından bakılınca, bu tekilleşmenin -sivrilip ayrılma anlamında kutsalın diyalektiği içinde yer aldığı görülür. Gerçekten de en ilkel *hierophanie* (kutsalın görüngü haline gelmesi) olayları bile, herhangi bir nesneyle onu çevreleyen kozmik bölge arasında, kökten ve "varlıksal" değer taşıyan bir ayrılmadan başka bir şey değildir: Filan taş, filan ağaç ya da filan yer, kutsal birer nesne olarak ortaya çıkmaları dolayısıyla; bir anlamda kutsalın herhangi bir dışavurumuna yataklık etmek üzere "seçilmiş" olmaları yüzünden, öteki taşlardan, öteki ağaçlardan ve öteki yerlerden "varlıksal" olarak ayrılıp, başka ve doğaüstü bir düzeyde yer alırlar. ... Burada gözlememiz gereken nokta, nesnelerin, varlıkların ve imlerin tekilleşmeleri arasındaki simetri ve koşutluk; bir de "yeğlenme", yani topluluğun geri kalan kısmına göre çok daha derin ve yoğun olarak kutsalı yaşayan bireylerin seçilmesi yoluyla meydana gelen tekilleşmedir. Bu bireyler bir bakıma o kutsalın ete kemiğe bürünmüş biçimidir, çünkü onu yoğunlukla yaşarlar; ya da daha doğru bir deyişle, kendilerini seçmiş olan dinsel "formun" (tanrı, ruh, ata, vb.) "yaşantısını oluştururlar."

Sırra-Erdirici Hastalık ve Rüyalar

Şaman olacak kişinin bu göreve "çağrılmasını" belirleyen bütün esrime olay ve yaşantıları, bir sırta-erme (*initiation*) töreninin geleneksel öğelerini -şemasını- gösterir: acı çekme, ölme ve dirilme.

Sibirya şamanları ile Avustralya otacılarının sırra-ermeleri arasında yakın bir benzerlik vardır. Her iki durumda da aday yarı-tanrısal varlıklar ya da atalar tarafından, vücudunun parçalanmasını ve iç organlarıyla kemiklerinin yenilenmesini kapsayan bir ameliyata konu olur. Gene her iki durumda bu ameliyat bir "yeraltı dünyasında" yapılır ya da oraya inmeyi içerir.

Paleolitik dinlerde de mağaranın oldukça önemli bir rol oynamış olduğu sanılıyor. Öte yandan, mağara ve labirent, (örneğin Malekula'lar gibi) başka arkaik kültürlerdeki sırra-erme törenlerinde birinci derecede önemli bir işlev görüyor; ikisi de öteki dünyaya geçişin, yeraltına inişin, somut simgeleri durumundalar. Şili'deki Arauca şamanlarına ilişkin ilk bilgilere göre, bunlar da sırra-erişlerini çoğu kez hayvan kafataslarıyla süslü mağaralarda gerçekleştiriyorlar.

Bütün bu ritüelin ve sınamaların amacı adaya geçmiş yaşamı unutturmaktır. Bu nedenle birçok yerde, "sırra-erdikten" sonra köyüne dönen şaman adayı belleğini yitirmiş gibi davranır; yürümek, yemek ve giyinmek gibi işlemlerin ona yeniden öğretilmesi gerekir.

Bütün erkeklerin klan üyesi olabilmek için bir sırra-erme töreninden geçmek zorunda oldukları kabul edilmekle birlikte, otacılara özgü ayrı bir sırra-erme töreni daha vardır.

Parçalanma ve pişirilme yoluyla gençleşme mitinin, şamanizmin manevi ufku dışında da insanlığın zihninde bir saplantı gibi yaşadığını unutmayalım. ... Sibirya, Orta Asya ve Avrupa folkloruna da geçmiştir; burada demircinin rolünü İsa-Mesih veya bazı ermişler oynar.

Şamanlık Güçlerinin Elde Edilmesi

Şamanın göreve çağrılması olayında ataların ruhlarına düşen rol, gerçekte, sanılabileceğinden daha az önem taşır. Söz konusu atalar, Kartal biçimi altında güneşi simgeleyen Yüce Varlık tarafından doğrudan doğruya yaratılmış olan mitsel "ilk şamanın" torunlarından başka bir şey değildir.

Şamanın şamanlığını kesinleştirip resmileştiren sadece işte bu sırra-erdirici ölüp dirilmedir.

Bütün Güney Amerika'da şamanı deneyimli şamanların ruhlarıyla karşılaşıp onlardan eğitim almak için, ölmek zorundadır, çünkü ölüler her şeyi bilir (burada her tür falcılığı ölülerle alışveriş yoluyla açıklayan evrensel bir inanış söz konusudur).

Şamanların ayrıca başkalarının ve halkın bilmediği, sadece kendilerinin kurban sundukları, kendilerine özel tanrıları da vardır.

Samimi ve yardımcı ruhların çoğunun hayvan biçimleri taşıdığını belirtmekle yetinelim. Örneğin Sibiryalı ve Altaylı halklarda ayı, kurt, geyik, tavşan, her çeşit kuş (özellikle kaz; kartal, karga, baykuş) ve iri solucanlar şeklinde görünebildikleri gibi; hayalet, hortlak, orman ruhları, toprak ve ocak ruhları, vb. olarak da ortaya çıkabilirler. ... Vasyugan şamanının yardımcı ruhları, sayıları değişken olmakla birlikte, genel olarak yedi tanedir. ... Başka bölgelerde ise, Vasyugan şamanının çevresindeki bu ruhlar alayının yerini tek bir ruh tutar: Kuzey Ostyaklarında bir ayı.

Her şamanın, gizli tuttuğu bir *ye-kıla*'sı ("hayvan ana", bir tür mitsel hayvan figürü) vardır. Zayıf şamanların *ye-kıla*'sı bir köpektir; daha güçlü olanlarınki boğa, tay, kartal, sığın veya boz ayı olabilir. Ye-kıla'ları ayı, kurt, köpek olanlar en yoksul şamanlar sayılır. *Amagat* (*emeget*) ise tamamen başka bir varlıktır. Genel olarak, ölmüş bir şamanın ruhu veya önemsiz gök ruhlarından biridir.

Hayvanların dili, aslında "ruhların dilinin" bir değişik biçiminden ibarettir, ki bu da ... şamanların gizli dilidir.

Bütün dünya mit ve söylencelerinin birçoğunda kahraman öbür dünyaya bir hayvan tarafından götürülür. ... Nihayet, en eski avcı toplulukların dinlerinin temel öğesini oluşturan, insanla hayvan arasındaki mistik dayanışma kavramını da hesaba katmak gerekir.

Koruyucu hayvan yalnız şamanın biçim değiştirmesini sağlamakla kalmaz, aynı zamanda onun "kopyası" veya *alter ego*'sudur da. Bu sonuncu kavram, şamanın "ruhlarından" biridir: "hayvan biçimli ruhu"... ya da daha doğru bir deyişle "can-ruhu" veya "yaşam ruhu". Şamanlar birbirleriyle hayvan biçimi altında kapışırlar ve bir şamanın *alter ego*'su dövüşte ölürse kendisinin ölümü de fazla gecikmez.

Bu gizli dil aslında çoğu kez "hayvanların dili"dir ya da hayvan seslerinin taklitlerinden kaynaklanır. Güney Amerika'da çırak şaman, sırra-erme döneminde hayvan seslerini taklit etmeyi öğrenmek zorundadır. Kuzey Amerika'da da durum aynıdır. Pomolar ile Menominilerde ve başka kabilelerde şamanlar kuşların ötüşlerini taklit ederler.

Guyana yerlilerinde "sessizlik birdenbire garip ama gerçekten ürkütücü çığlıkların kopmasıyla bozulur; böğürtüler, ulumalar kulübeyi doldurur, duvarlarını titretir. Bu gürültü ritimli bir böğürme gibi yükselir, yavaş yavaş uzaktan gelen boğuk bir homurtuya döner, sonra yeniden şiddetlenir".

Bu bağırış-çağırışlarla haber verilen, hayvan davranışlarıyla da ilan edildiği üzere ruhların törendeki varlığıdır.

Hayvanların, en başta da kuşların, dilini öğrenmek dünyanın her yerinde Doğanın gizlerini bilmek ve dolayısıyla gele ten haber verme yeteneğine sahip olmak demektir.

Seansta bir hayvanın vücuduna bürünmek de, ölüler konusunda gördüğümüz gibi, "çarpılmak" yani o hayvan tarafından ele geçirilmekten çok, şamanın sihir yoluyla o hayvana dönüşmesidir.

Birçok gelenekte, hayvanlarla dostluk ve onların diline aşinalık cennet kavramına bağlı göstergelerdir. Başlangıçta, yani mitsel çağlarda, insan hayvanlarla barış içinde yaşıyor ve dillerini anlıyordu. Ancak Kitabı Mukaddes geleneğindeki "düşüş" (ilk günah) olayıyla karşılaştırılabilecek büyük bir "ilk felaket" sonucu bulunduğu duruma düşmüştür : ölümlü, iki cinsiyetli, beslenmek için çalışmaya zorunlu ve hayvanlarla anlaşmazlık içinde bir yaratık... Hayvanlarla dostluk, onların dilini bilmek, hayvana dönüşmek, şamanın çağların başlangıcında yitip gitmiş olan "cennetlik" duruma yeniden kavuştuğunun belirtileridir.

Bir adam bir koruyucu ruh edindi mi artık ona kurşun ve ok işlemez; kurşun veya ok isabet ederse yarası kanamaz, kanı karnına akar; sonra onu tükürür ve eskisi gibi sağlıklı olur.

Şamanların eğitimi sık sık rüyada gerçekleşir. Tam yetkin kutsal yaşama kavuşmak, tanrılar, ruhlar ve ata ruhları ile dolaysız ilişkiler kurmak ancak rüyada olur. ... Şamanlık kalıtsal olmakla birlikte, gerekli nitelikleri kazanıp onaylanmak ancak rüyada ruhları gördükten sonra olur. Bu ruhlar da zaten kuşaktan kuşağa kalıtsal olarak geçerler.

Görüldüğü gibi, herhangi bir manevi, fiziksel veya hayvansal varlık, gerek şaman için, gerek sıradan bir birey için sihirli güç kaynağı ya da koruyucu ruh olabiliyor. Bu nokta, şamancıl güçlerin kökeni bakımından bize oldukça önemli görünüyor : Hiçbir durumda şamancıl güçlerin özel niteliği ne onların kaynaklarına (ki bunlar çoğu kez tüm sihirsel / dinsel güçler için aynıdır) ne de bu güçlerin belli bazı hayvanlarda somutlaşmış olmasına bağlıdır ... Her kızıl derili, belli bir istem ve yoğunlaşma çabası göstermeye hazırsa kendi koruyucu ruhunu edinebiliyor. Başka yerlerde kabile üyeleri sırasına geçiş (topluma katılma) anlamında sırra-erme de bir koruyucu ruh edinilmesiyle kesinleşiyor. Bu açıdan bakılınca, şamancıl güçlerin peşinden koşma, çok daha genel bir olgu olan sihirsel / dinsel güç arayışının içinde yer alıyor.

Şamanı klanın herhangi bir üyesinden ayıran şey bir güce ya da koruyucu ruha sahip olması değil, esrime deneyimidir.

Her yerde olduğu gibi, Kuzey Amerika'da da bu koruyucu ve yardımcı ruhların edinilmesi ya kendiliğinden ya da isteme bağlı olur. Kuzey Amerikalı şamanlarla Sibiryalı şamanlar arasında bu açıdan bir ayrım yapılmak istenmiştir; buna göre, Kuzey Amerikalılarda her zaman istemli bir arayış söz konusu iken, Asya'da şamanlığa çağrı bir bakıma ruhlar tarafından adaya ister istemez yüklenmektedir. ... Kendiliğinden esrime deneyiminde vücudun parçalanıp organların

yenilenmesi inanışının söndüğü veya seyrekleştiği yerlerde, şamanın kendi vücudunu (Assinoboin'lerde olduğu gibi) hayvan ruhlara ya da (Tibet'te olduğu gibi) şeytancıl ruhlara yem olarak sunması, bunun yerini alır.

"Kişi genel olarak istemeye istemeye şaman oluyor; ancak bunu yapmazsa sonunun ölüm olacağı öteki şamanlar tarafından vurgulandıktan sonra, şamanlık güçlerini kabul etmeye ve ruhların buyruklarına uymaya razı oluyor." Sibirya, Orta Asya ve başka yerler, şamanlarının durumu da aynen budur. "Tanrısal seçime" karşı bu direnç, belirttiğimiz gibi, insanın kutsallığa karşı olan çifte anlamlı tutumuyla açıklanabilir.

Adayın kendine yaptığı işkenceler de, asıl şamanizmden çok, adayın bir gizli derneğe girmek için katlanmak 'zorunda olduğu korkunç sınavlar cümlesindendir. Fakat Kuzey Amerika'da bu iki dinsel olayın sınırlarını net olarak çizmek her zaman çok zordur.

Şamanlığa Giriş (Sırra-Erme)

Mançular bir başka sırra erme sınavı daha uyguluyorlar: Kışın buzda dokuz delik açılıyor; aday birinciden dalıp buzun altından yüzerek ikinciden çıkmak ve bu şekilde, bir delikten dalıp sonrakinden çıkarak, dokuzuncuya dek devam etmek zorunda...

Usta çırağın ruhunu yanına alıp uzun bir esrimeli yolculuğa çıkar. ... Usta çırağa vücudun çeşitli yerlerine musallat olan hastalıkları tanılama ve sağaltma yollarını açıklar. Her vücut kısmının adını söyledikçe adayın ağzına tükürür; "Yeraltı belalarının yollarını öğrenmek için" aday bu tükürüğü yutmak zorundadır. Son olarak şaman çömezini yukarı dünyaya, göksel ruhların yanına götürür. Çömez artık şamandır, "kutsanmış bir vücudu" vardır ve şamanlık yapabilir.

Gould'larda da sırra-erme töreni, Tunguz ve Bur yatlarda olduğu gibi, halka açık olur; adayın ailesiyle birçok davetli törende hazır bulunur. Yırlar söylenir, dans edilir (en az dokuz oyuncu gerekir) ve dokuz domuz kurban edilir. Şamanlar bunların kanını içip kendilerinden geçer ve uzun uzun şamanlık ederler. Şenlik birkaç gün sürer ve bir tür toplu eğlence ve bayram niteliğine bürünür. Sırra-erme töreni şamanizmin sosyolojisinde önemli bir rol oynar.

Suyla arınma bütün şamanlar için en az yılda bir kez, hatta ayda bir kez (yeni ay sırasında), zorunludur. Bundan başka şaman herhangi bir "kirlenmeye" uğradığında da aynı şekilde arınır; kirlenme özellikle ağırsa arınma kanla da yapılabilir.

Tören arifesinde, şamanla dokuz "oğlu" tarafından yeter sayıda düz ve sağlam genç kayın gövdesi kesilir. Bu iş köylülerin ölülerini gömdükleri ormanda yapılır ve ormanın ruhunu yatıştırmak için koyun eti ve *tarasun* sunulur. Şenlik, sabahı kayın ağaçları belli bir sıraya göre dikilir. Önce sağlam bir ağaç, kökleri ocakta tepesi de yurdun üst deliğinde (duman bacası) olmak üzere, yuftun içine dikilir; buna *udeşi-burkhan*, yani "kapı korucusu" (veya "kapıcı tanrı")denir, çünkü şamana Göğün giriş kapısını açacaktır. Bu ağaç sürekli olarak çadırda kalacak, şamanın evinin ayırıcı özelliğini oluşturacaktır.

Bir ağacın yanında, belli bir noktada, alay durur ve bir teke kurban edilir; öteki şamanlar davul çalarken, belden yukarısı çıplak olan adayın başına, gözlerine ve kulaklarına kurbanın kanı

sürülür. Dokuz “oğul” da ellerindeki süpürgeleri suya batırıp adayın çıplak sırtına vururlar ve şamanlık ederler.

"Baba-şaman" bir kayın ağacına tırmanır ve doruğuna dokuz çentik atar. ... Aynı ritüeli dokuz ağacın her birinde tekrarlar; dokuz ağaç, atılan dokuz çentik gibi, dokuz gök katmanını simgeler.

Bu sırada yemekler hazırlanmıştır ve (ateşe ve havaya et parçaları atılarak) tanrılara sunu kılındıktan sonra şölen başlar.

Kayın veya huşun Kozmik Ağacı, başka deyişle Dünyanın Eksenini simgelediği, dolayısıyla Dünyanın Merkezini tuttuğunun kabul edildiği açıktır; şaman ona tırmanırken aslında "Merkeze" doğru bir yolculuğa koyulmaktadır.

Araucaların kadın şamanı *maçi*'nin kutsanma töreniyle... Bu mesleğe giriş töreninin merkezinde bir ağaca, daha doğrusu *rewe* adı veri1en kabuğu soyulmuş bir ağaç gövdesine tırmanma riti bulunur; bu ağaç gövdesi de zaten şamanlık mesleğinin simgesi gibidir ve her *maçi* onu sürekli olarak kulübesinin önünde bulundurur.

Aday soyunur ve sadece iç gömleğiyle, koyun postlarından ve örtülerden oluşan bir döşeğe uzanır. Yaşlı şaman kadınlar, elleriyle büyücü jestleri yaparak, onun vücudunu “*canelo*” ile ovmaya başlarlar. ... Büyükleri onun üzerine eğilip göğsünü, karnını ve başını kan fışkıracak kadar kuvvetle emerler.

Şamanlığa giriş/sırra-erme riti olarak bir ağaca tırmanmaya Kuzey Amerika’da da rastlanır. ... Ağaç, sarmaşık ya da ip yardımıyla göğe çıkma son derece yaygın bir mitsel motiftir.

Eğitim, süresince, sıkı bir oruç ya da perhiz uygulanır, çıraklar sürekli olarak sigara tüttürür, tütün yaprakları çiğner ve tütün suyu içerler. Gecenin yorucu danslarının ardından, aç durmanın ve zehirlenmenin de yardımıyla, esrimeli yolculuğa hazır hale gelirler. İkinci bölümün ilk gecesi kendilerine jaguara ve yarasaya dönüştürme yolu öğretilir.

Batı Hint adalarındaki Karayip kabilelerinin şamanlığa giriş törenleri hakkında anlattıklarını anımsatıyor. Laborde “ustaların çırağın vücudunu ağaç tutkalıyla ovduklarını ve uçabilmesi, *zeemen* (ruhlar) avına çıkabilmesi için kuş tüyleriyle kapladıklarını” belirtiyor. Bu ayrıntı bizi, hiç şaşırtmıyor, zira kuş biçimli şaman giysisi ve sihirli uçuşun öteki simgeleri Sibirya, Kuzey Amerika ve Endonezya şamanizmlerinin ayrılmaz parçasıdır.

Tütünle “ağulanmak” Güney Amerika şamanlığının tipik bir özelliği; ritüel olarak bir kulübeye kapanma ve çıraklara uygulanan sert fiziksel sınamalar Tierra del Fuego yerlilerinin (Selknam ve Yamana) sırra-erme ritlerinin ana öğelerinden birini oluşturuyor; bir usta tarafından eğitilme ve ruhların “görünür” kılınması da Güney Amerika şamanlığının yapı taşları arasında yer alıyor.

Avustralya’nın Forest River bölgesindeki otacıların sırra-ermeleri hem adayın simgesel olarak ölüp dirilmesini hem de göğe yolculuğu kapsar.

Gökkuşağına gelince, bilindiği gibi çok sayıda halk ve topluluk bunu, Göğü yere bağlayan bir tür köprü, özellikle de tanrıların köprüsü olarak görür. Bu nedenle, fırtınadan sonra ortaya çıkması,

tanrının öfkesinin yatıştığının belirtisi olarak yorumlanır (örneğin Pigmelerde). Mitsel kahramanlar, göğe hep gökkuşağı yoluyla çıkarlar.

Tanrıların yolu ve Gökle Yer arasında köprü olarak gökkuşağı Japon geleneklerinde de karşımıza çıkar; hiç kuşkusuz, Mezopotamya dinsel görüş ve tasarımlarında da yer almaktaydı. Gökkuşağının yedi rengi göğün yedi katıyla özdeşleniyordu; bu simgeselliğe hem Hint ve Mezopotamya hem de Yahudi inanışlarında rastlıyoruz. Bamyan duvar resimlerinde Budha da yedi ışınlı bir gökkuşağı üzerinde oturur durumdadır; yani Kozmosu "aşmaktadır", tıpkı kendi doğum mitinde kuzey yönünde yedi adım atarak yedi göğü aşması ve "Dünyanın Merkezine", Evrenin en yüksek doruğuna ulaşması gibi...

Tanrının tahtı bir gökkuşağıyla çevrilidir (Kitab-ı Mukaddes, Vahiy 4-3) ve aynı simgesellik Rönesans dönemi Hıristiyan sanatında bile etkisini sürdürür.

Şaman davullarının üstünde Göğe doğru bir köprü olarak gösterilen gökkuşağı desenleri bulunur. Türk dillerinde gökkuşağı aynı zamanda köprü anlamına da gelir. Yurak-Samoyedlerde şaman davulunun adı "kemer"dir (=köprü); onun sihirli gücüyle şaman bir ok gibi göğe fırlatılır. Bundan başka, Türklerle Uygurların şaman davulunu, şamanın göğe çıkışında kullandığı "göksel köprü" (gökkuşağı) olarak gördüklerine inanmak için de nedenler vardır. Bu fikir, her biri aynı esrimeli göğe çıkış deneyiminin ayrı birer yolunu temsil eden davul ve köprünün iç içe geçmiş karmaşık simgeselliğinin bir parçasıdır.

Bütün bunlar şu anlama geliyor: İnsan ancak "katılaşmış ışıkla", yani kuvartz kristalleriyle dolduğu zaman şaman olabiliyor; bu işlem otacılığa özenen adayı Göksel alemle mistik bir dayanışma içine sokup onun varlık tarzını değiştirebiliyor. İnsan, bu kristallerden birini yutarsa göğe uçabiliyor.

Kaya kristalleri Avustralya din ve büyücülüğünde temel rolü oynar ve önemleri bütün Okyanusya ve iki Amerika coğrafyasında da daha az değildir.

Sırra-erme sırasında yer alan göğe çıkış, sihirbaz olacak kişiye uçma yeteneği de kazandırır, Gerçekten de dünyanın her yerinde şaman ve sihirbazlara uçmak, bir anda çok büyük mesafeler kat etmek ve görünmez olmak gibi yetiler atfedilir.

Güney Amerika'da, göğe a da çok yüksek dağlara yapılan sırra-erme yolculuğu büyük bir rol oynar.

"Ghost Dance Religion" un (Hayalet Dansı Dini) kurucusu da bu mistik akımın bütün büyük peygamberleri de, mutlaka birer esrime deneyimi yaşamışlar ve kariyerlerini de bu deneyim belirlemiştir.

Göğe çıkış, şamancıl sırra-erme olaylarında temeli önemde bir rol oynamaktadır. Bir ağaca veya bir direğe tırmanma riti; göğe yükselme veya sihirli uçuş, dalınç/esrime durumunda yer değiştirme, havada uçma, göğe mistik yolculuk vb mitleri, bütün bu öğeler, şamanlığa çağrı ya da şamanlığa giriş ve kutsanma olaylarında belirleyici bir işlev görürler.

Şaman Giysi ve Davulunun Simgesel Anlamları

Şamanın özel giysisi, kendi başına bir *hierophanie* (kutsallığın görünürleşmesi) ve dinsel bir kozmoğrafya oluşturur; sadece ortada bir kutsallık bulunduğunu değil, aynı zamanda bazı kozmik simgeleri ve izlenecek meta-psişik yolları da açığa vurur.

Şaman adayı, gelecekte giyeceği giysinin bulunduğu yeri rüyasında görmek zorundadır; onu almaya da kendisi gider. Sonra giysi, fiyat olarak bir at ödenmek suretiyle, ölmüş şamanın akrabalarından satın alınır. Fakat giysi klandan dışarıya çıkarılamaz , zira bir bakıma o bütün klanı ilgilendiren bir eşyadır.

Bir yandan, ilk şaman bir kartalla bir kadının birleşmesinden doğmuştur; öte yandan, şamamı) . kendisi de kuşa dönüşüp uçmağa çalışmaktadır ve gerçekten de kuş gibi yukarı bölgelere ulaşma yeteneğinde olduğu ölçüde, o da bir Kuştur. İskeletin -veya maskenin- şamanı başka bir hayvana (geyik,vb.) dönüştürmesi durumunda da buna benzer bir durum söz konusudur, zira hayvan-ata türün hayatının (canlılığının) tükenmez dölyatağı, ata sayılan hayvanda görülüp tanınan ilk kaynağı olarak tasarlanır. Burada totemcilikten söz etmeye pek dili varmıyor. Daha çok, insanla avladığı hayvan arasındaki birtakım mistik ilişkiler... söz konusu gibi görünüyor.

Avlanan ya da evcilleştirilen hayvanın ölünce kemiklerinden tekrar doğabilmesi, Sibirya dışında başka yerlerde de rastlanan bir inanıştır.

Bu olay avcı-göçebe halkların bu arkaik inanışının eski Germenlerde de yaşamakta olduğunun tanığıdır. Bu mutlaka ve sadece "şamancıl" maneviyata özgü bir öğe değildir.

Tibetlilerle İranlıların cesetleri açıkta sergileme gelenekleri arasında çarpıcı bir benzerlik vardır. Her iki halk da köpek veya akbabaların cesetleri yemesine izin verirler. Cesedin olabildiğince çabuk iskelete dönüşmesi Tibetliler için büyük önem taşır. İranlılar kemikleri *astodan*'a (kemik yeri, kemiklik) bırakırlar; kemikler burada yeniden dirilmeyi beklerler. Bu görenek, çobanlık dönemi manevi hayatının bir kalıntısı sayılabilir.

Bunların hemen hepsi benzer ya da eşlenebilir kültür düzeylerine aittir ve biz de onları saymakla, avcı ve çoban halkların geniş kültür alanında bazı nirengi noktalarını göstermiş olduk. Ancak şurasını belirtelim ki, bu kalıntıların hepsi de aynı şekilde "şamancıl" bir yapının göstergesi değildir.

Yüzünü kurumla karartma adetinin bütün "ilkellerde" yaygın olduğunu ve anlamının da ilk bakışta sanıldığı kadar basit olmadığını hatırlatmak gerekir. Maske, her zaman ruhlara karşı bir kamuflaj ya da savunma aracı değil, sihirle ruhlar alemine katılma sürecini yürüten ilkel bir tekniktir. Gerçekten de dünyanın pek çok yerinde maskeler ataları temsil eder ve maske taşıyanların bu ataları ete-kemiğe büründürdükleri kabul edilir. Yüzünü kurumla boyamak maske takmanın, yani ölü ruhları bedenine almanın, en basit yollarından biridir. Öte yandan, maskeler erkek gizli dernekleri ve atalara tapma adetleriyle de ilişkilidir. Tarihsel-kültürel ekol maske, ata tapıncı ve gizli sırra-erme derneklerinin oluşturduğu kültürel yumağı, anaerkillik düzeninin kültürel çevrimine ait sayar; bu ekole göre gizli erkek dernekleri kadınların egemenliğine karşı bir tepkidir.

Şaman giysisinin kendisi de zaten bir maske olup, kökende bir maskeden türemiş sayılabilir.

Maske açık bir şekilde mitsel bir kişiliğin ete-kemiğe bürünmesini yansıtır. Öte yandan giysi de (ön plana çıkarılıp vurgulanmak istenen baskın özellik ne olursa olsun), şamanı herkesin gözü önünde insanüstü bir varlığa dönüştürerek, onu bir özden başka bir öze aktarmış olur.

Şamancıl törenlerde davul birinci planda rol oynar. Simgeselliği karmaşık, sihirli işlevleri çoktur. Şamanı "dünyanın merkezine" taşımak veya havada uçmasını sağlamak için olsun, ruhları çağırmak ve “hapsetmek” için olsun, nihayet gürültüsüyle şamanın işine yoğunlaşmasını ve içinde dolaşmağa hazırlandığı manevi alemle temasa gelmesini sağlamak için olsun, şamanlık seansının yürütülmesi için vazgeçilmez bir öğedir.

Şaman adaylarının sırra-erme rüyalarından birçoğunun, "Dünyanın Merkezine", Evren Ağacının ve Evrensel Hakimin bulunduğu yere yapılan mistik bir yolculuk içerdiği hatırlardadır. Şaman, davulunun kasnağını bu ağaçtan Yüce Varlığın bu iş için özel olarak düşürdüğü bir daldan yapar. ... Dünya Ağacının, yani "Dünyanın Merkezinde yer alan "Eksenin aracılığıyla, Gök ile Yer arasında kurulan iletişim. Davulunun kasnağı Evren Ağacından yapılmış olduğu için, şaman davulunu çalmakla, sihirli bir şekilde bu ağacın yanına, yani"Dünyanın Merkezine" fırlatılmış olur ve bu sayede Göğe çıkabilir.

Bu açıdan bakılınca davul şamanın simgesel olarak Göğe çıkmakta kullandığı çok basamaklı "şaman ağacına" benzetilebilir. Gerek kayına tırmanarak, gerek davulunu çalarak, şaman Evren Ağacına yaklaşır ve sonunda gerçekten üstüne çıkar. ... Bazıları devrik veya "tersine" -yani kökleri havada- ağaçlar da kullanırlar ki bilindiği gibi, bunlar Evren Ağacının en arkaik simgelerindendir.

Daha başka yerlerde, üzerine kan veya votka sürmek suretiyle ağaca "kurban sunulur"."Davulun canlandırılması da aynı şekilde, kasnağına alkol dökülerek yapılır. Yakutlarda, üstüne yıldırım düşmüş bir ağaç seçilmesi tavsiye edilir. Bütün bu görenekler ve alınan ritüel önlemler, gerçek ve somut ağacın insanüstü bir bildirime (vahiy) konu olmakla özünün değiştiğini, sıradan bir ağaç olmaktan çıkıp kutsallaştığını ve Evren Ağacının kendisini temsil ettiğini açıkça gösterir.

"Davulun canlandırılması" töreni de son derece ilginçtir. Şaman üzerine bira dökünce kasnak "canlanır" ve şamanın ağzından, kesilip alındığı ağacın ormanda nasıl yetişip büyüdüğünü, ondan nasıl koparılıp köye getirildiğini, vb. ahlatır. Sonra, şaman davulun derisini de “sular”; bu kez de o "canlanır" ve geçmişini anlatır. Derinin sahibi hayvan, yine şamanın ağzından, doğumundan, ana-babasından, çocukluğundan, avcı tarafından vurulduğu ana kadar geçen bütün yaşamından bahseder. ... Bir başka Altay kabilesi Tuba'larda ise şaman bu şekilde canlanan hayvanın sesini ve yürüyüşünü taklit eder.

Aslında o öykündüğü yetkin örneği, kabilesinin kökenindeki ilk ve temel canlıyı ululamaktadır. Mitsel çağlarda kabilenin her üyesi hayvana dönüşebiliyor, yani büyük atanın durumunu paylaşabiliyordu. Günümüzde ise bu tür yakın ve sıkı ilişkiler sadece şamanlara özgü kalmıştır.

Şaman şamanlığını yaparken, başlangıçta herkese ait olan bir durumu bu kez yalnız kendisi için yeniden oluşturmaktadır. ... Burada ayrı ayrı, ama biri birini tamamlayan ve destekleyen fikirler söz konusudur. Bir yandan, şaman davul çalarak Kozmik Ağaca doğru havalanır; davulun göğe yükselişle ilgili birçok simgeyi kapsadığını birazdan göreceğiz. Öte yandan, davulun yeniden "canlanmış" olan derisiyle sürdürdüğü mistik ilişkiler sayesinde, şaman, hayvan-biçimli atanın “mahiyetini” paylaşmayı başarır; başka deyişle, zamanı yürürlükten kaldırıp mitlerin söz ettiği

köken ve başlangıç durumuna yeniden kavuşabilir. ... Hayvan-ataya dönüşmek ya da esrimeyle göğe çıkmak, ayni deneyimin ayrı ayrı olmakla birlikte eşdeğerli sayılabilir ifadeleridir: kutsal olmayan sıradan varoluşun aşılması ve mitsel çağların sonunda ortadan kalkmış olan "cennet gibi" bir varoluşun yeniden kazanılması deneyimi.

Davul genel olarak oval biçimlidir; derisi ren, sığın ya da at derisidir.

Şaman yukarı düzeylere gökkuşağına tırmanarak da yükselir. Ayrıca, bir köprü imgesine de rastlanır; şaman bunun üzerinden, bir kozmik bölgeden ötekine geçer.

Seansın başında, ruhları çağırıp şamanın davuluna hapsetmek amacına yönelik davul çalma da esrimeli yolculuğun ön hazırlıklarındandır. Davula "şamanın atı" denmesi de bundandır.

Esrimeli yolculuk fikri, Tundralı Yurak şamanlarının davullarına verdikleri adda da kendini gösterir; bunlar davula yay veya ırlayan yay derler. ... Şaman davulu başlangıçta kötü ruhları kovmaya yarıyordu ki, bu sonuç bir yay ile de elde edilebiliyordu. ... Fakat biz davulun kökendeki işlevinin ruhları kovmak olduğunu sanmıyoruz. Şaman davulu bütün öteki "gürültü büyüsü" araçlarından, bir esrime yaşantısını mümkün kılmasıyla ayrılır. ... Ancak bir nokta kesindir : Şaman davulunun işlevini belirleyen, *müzikal büyü*dür, cinlere karşı kullanılan gürültü büyüsü değil.

Bunun kanıtı, -Lebed Tatarlarında ve bazı Altaylılarda olduğu gibi- davul yerine yay kullanıldığında bile, bunun cinlere karşı bir silah değil sihirli bir müzik aleti olarak algılanmasıdır: Yay, yanında ok olmaksızın, tek telli bir müzik aleti gibi kullanılır. Kırgız baksıları (baqça) ya da kendinden geçmeye hazırlık olarak davul değil, telli bir çalgı olan kopuzu (*kobuz*) kullanırlar. Kendinden geçme de, Sibiryalı şamanlarda olduğu gibi, kopuzun sihirli ezgisiyle dans ederken gerçekleşir. Dans, ileride daha iyi görüleceği gibi, şamanın göğe yaptığı esrimeli yolculuğun "modelidir". Denilebilir ki, sihirli müzik, davulun ve giysinin simgesellikleri, hatta şamanın dansı, hep esrimeli yolculuğa çıkmak ya da onun başarısını sağlamak için kullanılan yol ve yöntemlerdir. Buryatların düpedüz "at" adını verdiği at başlı değnek veya sırıklar da aynı simgeselliğin tanıklarıdır.

Lapon şamanları davullarını falcılıkta da kullanırlar. Bu göreneğe Türk halklarında rastlanmaz.

Sibirya şamanının giysisinde fark ettiğimiz simgeselliğin başka yerlerde de ortaya çıktığını hatırlatalım. Oralarda da –en basitinden en gelişmişine kadar- maskelere, hayvan post ve kürklerine, özellikle de uçuşla ilgili simgeselliklerini belirtmenin bile gereksiz olduğu kuş tüylerine rastlanır. Sihirli değnekler, çıngıraklar ve çeşitli davul biçimleriyle karşılaşılır.

Tropikal Güney Amerika'da tören giysisi oldukça seyrek bulunmakla birlikte, kimi şaman "aksesuarları" onun yerini tutar; örneğin, içine kendi çekirdekleri veya çakıl taşları konmuş ve sap takılmış bir su kabağından yapılan *maraca* yani yo-yo veya "kaynana-zırıltısı" gibi.

Kuzey Amerika şamanlarının daha çok simgesel nitelikte bir tören giysileri vardır : kartal veya diğer kuş tüyleri, bir tür çıngırak ya da tef, içine kaya kristalleri konmuş bir kese, çakıl taşları ya da başka sihirli nesneler gibi... Tüyleri alınan kartal kutsal sayılır ve bu nedenle serbest bırakılır. ... Apache'larda kartal tüylerinden başka, şamanın bir topacı veya "çalparası" ("rhombe" = bir ipin ucunda hızla döndürülerek vınlatılan ilkel bir müzik aleti), onu yaralanmaz kılan, gelecek olayları

önceden görmesini sağlayan, vb. bir sihirli urganı ve bir tören şapkası da vardır. ... Kartal tüylerine bütün Kuzey Amerika yerli kabilelerinde rastlanır. Bu tüyler, sopalara bağlanmış olarak, sırra-erme törenlerinde de kullanılır ve ölünün ruhunun gittiği yönü gösteren bir işaret olarak şaman mezarlarının üzerine konur.

Aynı kutsal giysi simgeselliği en gelişmiş dinlerde de yaşar: Çin'de kurt veya ayı postları, İrlandalı peygamberin kuş tüyleri, vb. Eski Doğu rahip ve hükümdarlarının giysilerinde de aynı makrokozmik simgeselliğe rastlanır. Bu olgular bütünü, dinler tarihinde iyi bilinen bir "yasa" ile uyum içindedir: *İnsan ne görünüm verirse o olur*. Maske takanlar gerçekten maskenin simgelediği mitsel ataların kendileridir. ... Bir kartal tüyünü, hatta bu tüyün iyice stilize bir çizimini taşımakla sihirli uçuşu gerçekleştirme yeteneği kazanılır, vb. ... Birçok şaman sırf kendi zevki için davul çalar ve şarkı söyler, ama o durumda bile bu eylemlerin içerdiği anlam değişmez; yani gene Göğe çıkmak ya da ölüleri ziyaret etmek üzere Yer altına inmek söz konusudur. Giderek şamanın kendisinden sihirsel/dinsel müzik aletlerine de geçen bu "özerklik", özel bir müziğin oluşmasına yol açmıştır. Bu müzik henüz tamamen "din dışı" olmamakla birlikte, dinsel müziğe göre daha serbest ve imgece zengindir. ... Bir zaman sonra bu tür serüvenler ilgili halkların folkloruna geçer ve sözlü halk edebiyatını yeni tema ve yeni kişilerle zenginleştirir.

Orta ve Kuzey Asya'da Şamanlık: I. Göğe Çıkışlar, Yeraltına İnişler

Orta ve Kuzey Asya'nın dinsel yaşamında şamanın rolü ne kadar önemli olursa olsun, yine de sınırlı kalır. Örneğin, şaman kurban sunucu değildir. ... Altaylılarda şamanın doğum, evlenme ve cenaze törenleriyle hiçbir ilgisi yoktur... meğer ki beklenmedik bir durum meydana gelsin. Örneğin, şamana ancak kısırlık veya zor doğum durumlarında başvurulur.

Buna karşılık, insan ruhunun "ruh" olarak -yani hep tehdit altında bulunan, bedeni bırakıp gitmeye eğilimli, cinlere ve büyücülere kolayca av olabilecek bir psişik birim olarak- yaşantılarını ilgilendiren tüm rit ve törenlerde, şamanın yerini kimsenin tutamadığı görülür. Bu nedenledir ki, bütün Asya ve Kuzey Amerika'da, hatta başka yerlerde (Endonezya, vb.) şaman, hekim ve iyileştirici işlevi görür; hastalığa tanı koyar, hastanın kaçak canını/ruhunu arar, bulur, yakalar ve terk ettiği bedene yeniden girmesini sağlar. Ölünün ruhunu Yeraltına hep o götürür, zira o tipik ruh güderdir.

Şamanın sağaltıcı ve ruh-taşıyıcı olması, esrime tekniklerini bilmesi sayesindedir; yani onun ruhu hiç zarar görmeden bedenini terk edip çok uzak yerlere yolculuk yapabilir, Yer altı dünyasına girebilir, Göğe çıkabilir.

Altaylılarda belli tarihlerde yapılan kurban törenlerinde Tanrıya sunulan atın... atı da bizzat şaman kurban eder; ama bunu, görevi kurban sunucu rahiplik olduğu için değil, hayvanın ruhuna gökte kılavuzluk ederek onu Bay Ülgen'in tahtına kadar götürecek olanın da kendisi olduğu için yapar. ... Proto-Türk (Hiung-nu, Tu-küe), Katsina ve Beltirlerin yüce gök tanrısına sunulan at kurbanlarında şamanlar hiçbir rol oynamazken, bütün öteki kurban törenlerine eylemli olarak katılırlar.

Bilicilik, falcılık, öngörü şamanın gizemsel teknikleri arasındadır. Bu nedenle, tundrada ya da kar fırtınasında yolunu şaşıran insan veya hayvanları, kaybedilen nesneleri, vb. bulmak için şamana başvurulur. Fakat bu tür küçük görevler daha çok kadın şamanlara ve öteki sınıflardan erkek ve

kadın sihirbazların işidir. Aynı şekilde, müşterilerinin düşmanlarına zarar vermek -kimisi bazen bunu yapsa da- şamanın "uzmanlık" alanına girmez.

En açık ve net "uzmanlaşma" örneği, en azından kimi topluluklarda -ve aradaki karşıtlığı tanımlamak her zaman kolay olmasa da- "ak" ve "kara" şamanlar şeklindeki ayrışmadır.

Buryatlarda ayrım açık ve belirgindir; tanrılarla ilişkili "ak şaman" (*sagani bö*) ve ruhlarla ilişkili "kara şaman"lardan (*karain bö*) söz edilir. Bunların giysileri de farklıdır; birinciler beyaz, ikinciler mavi giyinir. Buryatların mitolojileri de çok belirgin bir ikili (*dualiste*) karakter gösterir; pek kalabalık olan yarı-tanrılar sınıfı, aralarında amansız bir düşmanlık bulunan Ak Hanlar ve Kara Hanlar diye ikiye ayrılır. Kara Hanların hizmetinde kara şamanlar bulunur; bunlar pek sevilmemekle birlikte insanlara yararlı olmaktan da geri kalmazlar, zira Kara Hanlar nezdinde aracılık rolünü ancak onlar oynayabilir... dünyada rastlayacağı ilk insanı şaman yetileriyle donatmak üzere Kartalı gönderenin Gök tanrısı olduğu da hatırlardadır. Şamanların böyle ikiye ayrılması hayli geç dönemlere ait ikincil bir olgu olabilir.

Yere ve Yeraltına ilişkin tanrısal veya başka güçlü varlıkların büyük bir bölümü mutlaka "kötü" veya "şeytani" değildir. Bunlar genel olarak, *pantheon* (tanrılar sistemi) içinde zamanla meydana gelen değişiklikler sonucu, bulundukları konumdan "düşmüş" yerli, hatta yerel tanrılardır. Kimi durumlarda, tanrıların gök tanrıları ve yer / yer altı tanrıları diye ikiye ayrılmasının, ikinci gurup hakkında hiçbir aşağılama veya kötüleme içermeyen, insanların kolayına geldiği için başvurulan, basit bir sınıflama işleminden başka bir şey olmadığı görülür. ... Daha çok, dinsel güç ve varlıklara ilişkin bir sınıflama, bir tür uzmanlaşmadır söz konusu olan...

"Yukarıdaki" tanrılar ve ruhlar ne kadar iyiliksever olurlarsa olsunlar, ne yazık ki tembel ve eylemsizdirler, dolayısıyla insan varoluşunun dram ve dertlerine hemen hiç deva olamazlar. Bunlar göğün üst katlarında eğleşirler, insanların işlerine hemen hiç karışmazlar; yaşamın akışı üzerinde, aşağıdaki *bis*'in toprağa daha yakın, insanlara kan bağlarıyla bağlı ve çok daha sıkı bir klan sistemi halinde örgütlenmiş, öç alıcı ruhlarına kıyasla, çok daha az etkileri vardır." Gökteki tanrıların ve ruhların başkanı, "Dünyanın Başı Ata Bey" Art-Toyon-Aga'dır; "göğün dokuz katında oturur. Güçlüdür, ama hiçbir iş yapmaz; amblemi olan güneş gibi parlar durur, gök gürlemesiyle konuşur, ama insanların işlerine pek karışmaz; günlük ihtiyaçlar için ona dua etmek boşunadır. Rahatı ancak çok sıra dışı durumlarda bozulabilir, ama o zaman bile ancak çok sıra dışı durumlarda bozulabilir, ama o zaman bile insanların işlerine karışmak için pek isteksiz davranır."

Art-Toyon-Aga'dan başka, "yukarıda" yedi büyük tanrı ile bir sürü küçük rütbeli tanrı daha vardır.

Ulu-Toyon acıyla, arzularla, kavgalarla dolu eylemli varoluşu temsil eder ... "Gökte oturan güçler arasından bir tek o, gözyaşlarıyla dolu bu insanlık vadisine inmek alçakgönüllülüğünü gösterir ... İnsanlara ateşi o vermiştir; şamanı da o yaratmış ve ona kötülükle, mutsuzlukla savaşmayı o öğretmiştir... Kuşların ormandaki hayvanların, hatta ormanın yaratıcısı da odur." (Sieroszewski). Ulu-Toyon, Art-Toyon-Aga'nın büyüğü değildir; ona eşitiymiş gibi davranır.

"Ona, gözlerinin arasıyla burnu beyaz, postu çelik renginde ve ak benekli bir av köpeği kurban edilir."

Kadın şamanlar, her zaman karadır çünkü Gök yolculuğuna çıkamazlar. Özetle, Altaylılar üç tip şaman tanır görünmektedirler: sadece göksel tanrı ve güçlerle ilişkide olanlar, Yer altı tanrılarına – esrimeli- tapmakla görevinde uzmanlaşanlar ve son olarak, her iki, sınıftan tanrılarla, mistik ilişki kurabilenler. Bu sonuncular, sayıca oldukça çok gibi görünmektedirler.

Her seansın, yapısı hep aynı kalmakla birlikte, "*fenomenolojisinin*" (jest, hareket ve davranışların) kabileden kabileye değiştiğini de eklemeliyiz.

Sonunda ruh yakalanır, şaman ardıç dalları yakarak onu tütsüler ve kazı gönderir. Ardından atı kutsar ve birkaç kişinin de yardımıyla, gayet zalimce bir yöntemle, omurgasını kırarak hayvanı öldürür; çünkü bir damla kanın bile yere akmaması ya da kurbancılara sıçramaması gereklidir.

Sonra at etinden parçalar keserek (ruhları temsil eden) yardımcılara dağıtır, onlar da verileni ağızlarını şapırdata şapırdata yerler.

Bu olay, "esrime"nin doruk noktasını oluşturur. Şaman, bitkin düşerek yerlere serilir. Baş-tutan-kişi yaklaşıp elinden davulu ve tokmağı alır. Şaman sessiz ve hareketsiz kalır. Bir süre sonra derin bir uykudan uyanıyormuş gibi gözlerini ovuşturarak kalkar, uzun bir yolculuktan dönmüş gibi orada bulunanları selamlar.

Seans, bazen bu aşamada sona erer. Daha sık olarak, özellikle zenginlerin evlerinde, bir gün daha sürer; bu son gün tanrılara kılınan saçılarla ve su gibi alkollü içkinin tüketildiği şölenlerle geçer.

Farklı ve hiç de birbirinden ayrılamaz gözükmeyen iki bölümden ibaret olduğu açıkça görülüyor : a) Gök Tanrıya kurban; b) şamanın simgesel olarak göğe yükselişi ve kesilen kurbanın ruhuyla birlikte Bay Ülgen'in huzuruna çıkışı. ... birçok Türk asıllı halk aynı Gök tanrısına kurban sunuyor, ama bunun için şamana başvurmuyordu. At kurbanı, her zaman bir gök veya fırtına tanrısına yönelik olarak, Hint-Avrupa kavimlerinin çoğu tarafından da uygulanıyordu. Dolayısıyla haklı olarak, Altay törenlerinde şamanın rolünün yakın döneme ait bir öğe olduğunu ve hayvanın, Yüce Varlığa sunulmasından başka amaçlar gözettiğini düşünebiliriz.

İkinci gözlem Bay Ülgen'in kendisiyle ilgilidir. Verilen özellikleri göğe ilişkin olmakla birlikte, bu tanrının net olarak ve öteden beri bir yüce gök tanrısı olmadığına inanmak için nedenler vardır. Bay Ülgen daha çok bir "atmosfer" (hava durumu) ve verimlilik / doğurganlık tanrısı gibi görünüyor, çünkü eşi ve çok sayıda çocuğu vardır; sürülerin çoğalması ve ürünlerin bol olması konuları onun elindedir. Altaylıların asıl yüce gök tanrıları, -Samoyedlerin Num'una ve Türk-Moğolların Tengri'sine (Gök) daha yakın olan niteliklerine bakılırsa- Tengere Kaira Han (Kayırıcı Gök Han) gibi görünüyor. Evrenin yaratılışı ve dünyanın sonu gibi konulardaki mitlerde başrolü hep Tengere Kaira Han Oynar; Bay Ülgen ise burada hiç yer almaz. Bay Ülgen'e ve Erlik Han'a pek çok kurban sunulduğu halde, Tengere Kaira Han için hiçbir kurban öngörülmemiş olması da ilginçtir.

Bütün dinsel yaşantı çeşitleri arasından esrimeli deneyimlere özellikle yatkın ve eğilimli olan şamanın, neden Altaylıların at kurbanında baş rolü kaptığını anlamak zor değildir : Kullanabildiği esrime tekniğİ, ruhunun bedenini terk edip gök yolculuğuna çıkmasını sağlıyordu. Demek ki o yolculuğu kurban edilen hayvanın ruhunu Bay Ülgen'e doğrudan doğruya ve *somut* olarak

sunmak üzere yanında götürerek de tekrarlamak onun için kolaydı. ... Şaman aslında (geleneksel kurallara göre, kuş uçuşu, atlı koşu, vb. şeklinde) bir yükselişi olabildiğince iyi taklit etmeye çalışmaktadır; törenin ilginçliği, esrimelik değil dramatik oluşundadır.

Altay şamanının göğe çıkışının öbür yüzü, Yeraltı dünyasına inişidir. Bu tören öncekinden çok daha zor olup, aynı zamanda hem "ak" hem de "kara" olabilen şamanlarca gerçekleştirilebilmesine karşın, doğal olarak asıl kara şamanların uzmanlık alanındadır.

Üstünde saç teli kalınlığında bir köprü bulunan bir denize rastlar. ... Denizin dibinde daha önce köprüden düşmüş olan pek çok şamanın kemiklerini görür, zira günahkarlar bu köprüden geçemez. Şaman günahkarlara azap çektirilen yerin önünden geçerken, bazılarına verilen cezaları görmek fırsatını bulur: Hayatı boyunca kapıları dinlemiş olan bir adam kulağından bir direğe çivilenmiştir; iftira etmiş olan bir başkası dilinden asılmıştır; oburun biri de en güzel yemeklerle çevrilidir, ama hiçbirine erişemez vb.

Bu arada Erlik körkütük sarhoş olmuştur; şaman onun sarhoşluğunu bütün ayrıntılarıyla mimle canlandırır. Tanrı yatışır, iyiliksever olur, şamanı kutsar, hayvanları çoğaltacağını, vaad eder, vb. Şaman; ata değil de bir kaza binmiş olarak, sevinçle yeryüzüne döner; yurtun içinde Naingak! naingak! Diye kuşun sesini taklit ederek ve uçacakmış gibi ayak uçlarına basarak yürür. ... Bu yer altı dünyasına inişler, özellikle hastanın canını / ruhunu aramak ve geri getirmek amacıyla yapılır. ... Yolculuk, ölünün ruhuna Erlik Han’ın ülkesine kadar ölüye eşlik etmek için de yapılabilir.

Bazı ayrıntılar özgül olarak yeraltına iniş mitlerine ait motiflerdir; örneğin, ölüler ülkesinin kapılarını koruyan kapıcıyla köpekler gibi... İyi bilinen bu motifle birkaç yerde daha rastlanacaktır. Saç teli kadar dar köprü motifi ise aynı derecede yeraltına özgü değil.

Çeşitli Orta Asya mitoloji ve folklorlarında güneyden, özellikle de Hint’ten gelme etkilerin bulunduğu su götürmez.

Kuzey Asya halkları öbür dünyayı bu dünyanın tersine dönmüş bir eşi olarak tasarlıyor ve kavrıyorlar. Orada da her şey burada olduğu gibi, fakat ters yönde oluyor; yeryüzünde gündüzken öbür dünyada gece oluyor. (Ölülere ilişkin anma ve törenler bu yüzden güneş battıktan sonra yapılıyor: ölüler ancak o andan itibaren uyanıp günlerine başlıyorlar); canlılar dünyasının yazına ölüler diyarının kışı denk geliyor; av hayvanları ve balıklar yeryüzünde azaldı mı, bu öbür dünyada bollaştıklarına işaret sayılıyor, vb. ... Yer altı dünyasında ırmaklar da ters yönde akar. Dünyada devrilmiş, baş aşağı duran her şey ölüler diyarında normal durumundadır; bu nedenle kullanılması için ölüye sunulan nesneler mezarının üstüne ters çevrilerek, hatta bazen kırılarak konur, zira bu dünyada kırık olan şey öbür dünyada sağlam demektir.

Cesetleri yakılan bazı ayrıcalıklı kişilerin dumanla birlikte Göğe yükselip orada her bakımdan bizimkine benzer bir ömür sürdükleri şeklinde bir görüş de karşımıza çıkar. ... Ateşin ölümden sonra göğe çıkıp orada yaşamayı sağladığı fikri, yıldırımın çarptığı insanların göğe yükseldiklerine dair inançla da doğrulanıyor. Özü veya türü ne olursa olsun, ateş insanı “ruha” dönüştürüyor. Bu nedenledir ki şamanlar “ateşin efendisi” olarak biliniyor ve korlara değseler bile acı duymuyorlar. Bu “ateşe egemenlik” ya da cesetlerin yakılması, bir bakıma, bir çeşit sırra-ermeye karşılık geliyor. Kahramanların ve genellikle öldürülerek bu dünyadan göçenlerin Göğe çıktıklarına dair inanışın altında da buna benzer bir fikir yatıyor, bunların ölümleri bir tür sırra-erme sayılıyor. Buna karşılık

herhangi bir hastalıktan ölmek insanı ancak Yeraltına götürebilir, çünkü hastalıkların nedeni ya kötü ruhlar ya da ölülerdir. Altaylılar ve Telengitler, birisi hasta olduğu zaman, "bu adamı *körmösler* (ölüler) yiyor"; ölen birinin ardından da "onu körmösler yedi" derler.

Ölülere karşı hissedilen duygular iki yönlü ve çelişkilidir. Bir yandan büyük saygı görür, cenaze yemeklerine çağrılır, hatta zamanla ailenin koruyucu ruhu haline gelirler; öte yandan da diriler onlardan korkar ve aralarına geri dönmemeleri için ellerinden gelen bütün önlemleri alırlar. ... İnsanlar yeni ölenlerden korkar, eskiden ölmüş olanlara ise saygı gösterir ve koruyuculuklarını beklerler. Ölülerden korkma, başlangıçta hiçbir ölünün yeni varoluş biçimini kabul etmemesi olgusuna dayanır. Ölen kişi, yaşamaktan vazgeçmek istemez, yakınlarının yanına dönmeye çalışır. Toplumun manevi dengesini bozan da bu eğilimdir: Yeni ölü, yeraltındaki yeni dünyasıyla henüz bütünleşemediğinden, ailesini, arkadaşlarını, hatta sürülerini yanına almağa çalışır; aniden kesilen eski yaşantısını sürdürmek, yani yakınlarının arasında yaşamak ister.

Ölünün köyüne geri dönmemesi için alınan bütün önlemler bundan kaynaklanır. Ölünün ruhunun dirileri izleyememesi için, mezarlıktan dönüşte gidiştekinden başka bir yol kullanılır; mezardan çabucak, kaçar gibi ayrılınır ve eve girerken arınılır; mezarlıkta kızak, araba, vb. gibi bütün taşıma araçları tahrip edilir (bunlar aynı zamanda yeni ülkelerinde ölülerin işine de yarayacaktır); ve nihayet, art arda bir kaç gece köye çıkan bütün yollar gözetlenir ve ateşler yakılır Fakat bütün bu önlemler ölülerin üç ya da yedi gün boyunca evinin etrafında dolaşmasını engelleyemez. ... Ölüler, ancak ölümden üç, yedi veya kırk gün sonra verilen cenaze şöleninden sonra, yeni yurtlarına doğru yola çıkarlar. ... Ayrıca bu vesileyle, ölünün evinde bir şaman tarafından, arındırılma töreni yapılır.

Ölü dirilerin dünyasını terk etmekte gecikirse, şamanın işe karışması şart oluyor. Böyle bir durumda ruh güdücü güç yalnız şamanda vardır.

Bu ülkede ölüler aynen dünyadaki yaşamlarını sürdürmektedirler; zenginler orada da zengin, yoksullar orada da yoksuldur. Fakat gençleşmişlerdir ve yeryüzünde yeniden doğmaya hazırlanırlar.

Orta ve Kuzey Asya'da Şamanlık: II. Sihirli Sağaltımlar-Ruhgüder Şaman

Orta ve Kuzey Asya'daki şamanın başlıca işlevi, sihirle hastalıkları iyileştirmektir. Bu bölgenin bütününde, hastalıkların nedeni hakkında birkaç görüş varsa da, "canın (ruhun) kaçırılması" görüşü en ağır basanıdır. Bu tasarıma göre, hastalık canın çalınması veya kaybolması olayına bağlanır ve sağaltım da bir bakıma, ruhu arayıp bulmak, yakalamak ve hastanın bedenine tekrar girmesini sağlamak işlemlerinden oluşur.

Birçok başka ilkel halklar –özellikle Endonezyalılar- gibi, Kuzey Asya halkları da insanın birden fazla, üç, hatta yedi canı olabileceğine inanırlar.

Hiçbir yerde bulamazsa, bu canın Erlik'in tutsağı olduğuna işarettir; artık pahalı kurbanlara başvurmaktan başka çare yoktur. Bazen Erlik tutsak aldığı canı bırakmak için yerine başka bir can ister; o zaman böyle birini bulmak gerektir. Şaman, hastanın da rızasını alarak, bu kurbanın kim olacağına karar verir. Kurbanlık kişi uyurken, şaman kartala dönüşmüş olarak ona yaklaşır, canını bedeninden ayırıp yanına alarak Ölüler Diyarına iner ve getirdiği canı Erlik'e sunar; Erlik o

zaman hastanın "canını" alıp götürmesine izin verir. Kurban kısa bir süre sonra ölür, hasta da iyileşir. Ama bu sadece bir ertelemedir, zira o da üç, yedi veya dokuz yıl sonra ölecektir.

Şamancıl sağaltımın cin çıkarma törenine dönüştüğü bir başka karma (melez) yöntem de Kazak-Kırgız *baksı*'sının yöntemidir. Seans Allah'a ve Müslüman ermişlere dua ile başlar, cinlere sesleniş ve kötü ruhlara tehditlerle devam eder. Baksı, yırlamasını hiç kesmez. Bir an gelir, ruhlar kendisini ele geçirir; bu dalınç hali esnasında baksı ateşte kızdırılmış bir demir üzerinde yalınayak yürümeye başlar ve yanan bir fitili üç kez ağzına sokar, kızgın demire diliyle dokunur, ustura gibi keskin bıçağını yüzüne saplar, ama bu bıçaklamadan hiçbir görünür iz kalmaz.

Yüce Tanrıya sesleniş ve duman şamancıl sağaltımla bağdaşmaz değildir; nitekim buna Sibirya'nın kuzeydoğu ucundaki bazı halklarda da rastlarız. Fakat Kazak-Kırgız sağaltım seanslarında önemli yeri, hastayı ele geçiren (çarpan) kötü ruhların kovulması tutar. Bunu başarmak için, baksı şaman durumuna girer, yani ateşe ve bıçaklanmaya karşı duyarsızlık (bağışıklık) kazanır. Başka deyişle, "ruhluk durumunu iktisap eder"; böylelikle, -bir "ruh" olarak-hastalık ifritlerini ürkütüp kovma gücüne sahip olur.

Mantar zehirlenmesi yoluyla esrime bütün Sibirya'da bilinir. Başka bölgelerde bunun yanı sıra uyuşturucu ve tütün kullanılarak gerçekleştirilen esrime de vardır.

Mantar yemek, "kendinden çıkışı" (*exstasis*, esrime) mekanik ve yıkıcı biçimde gerçekleştirir; kendinden önce mevcut ve başka bir referans düzeyine ait bir modeli taklide çalışır.

Roheim, bir psikanalizci olarak şamancıl uçuş ve göğe çıkış olayını Freudcu bir yaklaşımla açıklamaktan kendini alamamıştır: "...uçuş rüyası bir ereksi yon rüyasıdır, [yani] bu tür rüyalarda vücut penisi temsil eder. Bizim çıkardığımız varsayımsal sonuç, uçuş rüyasının şamanizmin temel öğesi olduğudur."

Macarlar Asya'dan bugünkü yurtlarına gelirken şamanizmi de birlikte getirmişlerdir.

Bazen şaman, uçmasın diye bağlanır; Samoyed ve Eskimolarda ise tersine, şaman sihirli güçlerini göstermek için kendini isteyerek bağlatır, zira seans sırasında nasıl olsa "ruhlarının yardımıyla" bağlarından kurtulacaktır.

Hayvan –bir kuzu- ritüel olarak öldürülür, yani yüreği sökülür ve kanı, bir damlasının bile yere dökülmemesine dikkate dilerek, bir kapta toplanır; sonra derisi de sergilenir.

Ateşin çevresinde dokuz tur dans ettikten sonra bir ırlamayla ruhuna seslenir.

Koryaklar bir göksel En Yüce Varlık (Yukarıdaki) tanırlar ve ona köpek kurban ederler.

Sonra, folklorları eski şamanların hastalın canlarını aramak üzere girdikleri dalınçlar, yaptıkları esrimeli yolculuklar üstüne öykülerle doluyken, bugünkü Çukçi şamanı bir tür sözde-esrimeyle yetinmektedir. Şamanlık seanslarının çoğunlukla ruh çağırmaya ve "fakir marifetlerine" indirgendiğine; esrime tekniğinin bozulma sürecinde olduğuna dair izlenim yaygındır.

Davula "kayık" adı verilir,dalınca geçmiş bir şaman için de "dalıyor" denir. Bütün bunlar seansın -örneğin Eskimolarda olduğu gibi- deniz altındaki bir dünyaya yolculuk sayıldığını kanıtlar. Ancak tabii, şaman isterse en yüksek Göğe de, pekala çıkabiliyordu. Fakat, folklorda da tanıklık edildiği üzere, hastanın canının araştırılması ister istemez Yeraltına inmeyi gerektiriyordu. Günümüzde sağaltım seansı şöyle oluyor: Şaman gömleğini çıkarıp belden yukarısı çıplak olarak çubuğunu tüttürüyor ve davul çalıp ırlamağa başlıyor; ırlayışı sözsüz, basit bir ezgi; her şamanın kendine özgü böyle ezgileri var, çoğu kez de doğaçlama yapıyorlar. Birdenbire her köşeden ruhların sesleri duyulmağa başlıyor; sesler yeraltından ya da çok uzaklardan gelir gibi ... K'elet şamanın vücuduna giriyor; bunun üzerine şaman başını hızla sallayarak bağırmağa ve baş sesiyle (ruhun sesiyle) konuşmağa başlıyor. Bu sırada karanlıkta çadırın içinde çeşit çeşit garip olaylar meydana geliyor: Nesneler havalanıp yer değiştiriyor, çadır sarsılıyor, taş veya odun parçaları yağıyor, vb. Ölülerin ruhları şamanın sesiyle törende hazır bulunanlarla konuşuyorlar.

Çukçi şamanizmi bir başka özelliğiyle de dikkat çekicidir; özel bir sınıf şamanı vardır: "kadına dönüşmüş şamanlar". Bunlar "yumuşak" ya da, "'kadınsı" erkeklerdir; *k'elet*'in buyruğuyla erkek giysi ve davranışlarını bırakarak kadınlarınkileri almışlar hatta kimi zaman başka erkeklerle evlenmişlerdir. K'elet'in buyruğu genellikle ancak yarı yarıya yerine getirilir. Şaman kadın kılığına girer ama karısıyla oturmağa, hatta çocuk yapmağa devam eder. Çukçilerde eşcinsellik bilinmekle birlikte, bazıları bu emri yerine getirmektense intiharı yeğlemişlerdir.

Şamanizm ve Kozmoloji

Türk-Tatarlar birçok başka halklar gibi gök kubbeyi bir çadır (yurt) gibi tasarlarlar. Samanyolu çadırın dikiş yeri, yıldızlar da ışık gelsin diye açılmış deliklerdir. Yakutlara göre yıldızlar "dünyanın pencereleri"dir. ... Zaman zaman tanrılar çadırın bir yerini açıp içine bakarlar; göktaşları, akanyıldızlar (meteorlar) bunun belirtisidir.

Göğün ortasında bu büyük çadırı bir orta direk gibi tutan Kutup Yıldızı parlar. Samoyedler ona "Göğün Çivisi", Çukçi ve Türk Altaylılar Kutup Yıldızını bir Direk -veya Kazık- olarak tasarlarlar : Kırgız, Başkurt ve Sibirya Tatarlarına göre "Demir Direk" (Demirkazık) ... Buryatlar yıldızları bir at sürüsü, Kutup Yıldızını (Dünyanın Direği) da bu bağlandığı kazık olarak tasarlarlar.

Dünyanın ekseni ya çadırı tutan direklerde ya da "Dünyanın Direği" adı verilen tek tek kazıklarda somutlaştırılır. ... Eskimolara göre Göğün Direği evlerinin ortasındaki kazığın tıpatıp aynısıdır.

Altaylı şamanın göğe çıkış töreni için kurulan çadır da gök kubbeyle özdeşlenir ve tepesinde gökteki gibi bir duman deliği bırakılır.

Dünyanın Direği simgeselliği, Mısır, Hint, Çin, Yunan, Mezopotamya gibi daha gelişmiş kültürlere de yabancı değildir. Örneğin Babillilerde Gökle Yer arasındaki bağ -Kozmik Dağ ya da onun benzerleri, ziggurat, tapınak, kral kenti, saray, vb. ile simgelenen bağ- bazen bir göksel Sütun şeklinde tasarlanırdı.

Bu Kozmos görüşü özgül, olarak ne Orta Asya ve Sibirya şamanizminin, ne de başka herhangi bir şamanizmin ideolojisine ait olmayıp, Gökle doğrudan iletişimin olabilirliği inancına bağlı evrensel yaygınlıkta bir fikirdir. Makrokozmos düzeyinde bu iletişim bir Eksenle (Ağaç, Dağ, Direk, vb.), mikrokozmosta ise konutun orta direği ya da çadırın üst deliğiyle temsil edilir. Bu demektir ki, her

insan konutu “Dünyanın Ortası”na yansıtılmıştır ya da her sunak, çadır veya ev katlar-arası engelin kırılmasını, dolayısıyla Göğe çıkışı, mümkün kılabilir.

Topluluğun sıradan, üyeleri için bir kozmolojik “ideogram” olarak kalan şey, şamanlar (ve kahramanlar, vb.) için bir mistik güzergah olur. "Dünyanın Ortası" birincilere dua ve sunularını gökteki tanrılara ulaştırma imkanını verir; ikinciler içinse sözcüğün tam anlamıyla bir havalanma (uçuşa geçme) yeridir.

Şamanlar kendi kabilelerinin kozmoloji, mitoloji ve teolojilerini tek başlarına yaratmış değillerdir; sadece zaten var olan bu öğeleri içselleştirmiş, "deneyimleştirmiş" ve esrimeli yolculuklarında kullanmışlardır, o kadar ...

Gökle Yer arasındaki bağlantıyı mümkün kılan bu "Dünyanın Merkezi"nin bir başka mitsel ifadesi de Kozmik Dağ'dır. Altay Tatarları Bay Ülgen'in, Göğün ortasında altından bir Dağın üstünde oturduğunu düşünürler.

Ziggurat da asıl anlamıyla bir Kozmik dağ, Kozmosun simgesel bir görüntüsüydü; yedi katı yedi gezegenin göklerini (feleklerini) temsil ediyordu. Endonezya'daki Barabudur tapınağı -ki tam bir imago mundi (dünyanın imgesi) dir- dağ biçiminde inşa edilmişti.

Evren Ağacı (Kozmik Ağaç) simgeselliği de Orta-Dağ simgeselliğinin tamamlayıcısıdır. İki simge bazen örtüşür, daha genel olarak biri birini bütünlerler. Ama her ikisi de Evrenin Ekseni (ya da Direği, vb.) kavramının daha geliştirilmiş birer mitsel ifadesidir.

Birçok arkaik gelenekte dünyanın kutsallığını doğurganlığını ve sürekliliğini ifade eden Evren Ağacı, yaradılış verimlilik, sırra-erme fikir ve kavramlarıyla ve son aşamada da mutlak gerçeklik ve ölümsüzlük fikriyle ilişki içinde bulunur. Böylece Evren Ağacı, Hayat ve Ölümsüzlük Ağacı olur.

Osmanlı Türklerinin inanışına göre, Hayat Ağacının bir milyon yaprağı olup her birinin üzerine bir insanın yazgısı yazılmıştır; her insan öldüğünde ağaçtan bir yaprak düşer. ... Aynı inanca Bataklarda da rast1anır; ancak gerek Türkler gerek Bataklar yazıyı oldukça geç dönemlerde öğrendiklerinden, bu mitin Doğu kökenli olduğu açıktır.

Yedi dallı Kozmik Ağacın yedi gezegen gökküresi (feleği) ile özdeşlenmesi kesinlikle Mezopotamya etkisinin sonucudur. ... Dünyanın Eksenine tırmanarak Göğe çıkmak fikri evrensel ve arkaik bir fikir olup yedi kat göğün (= yedi gezegen küresinin) aşılması kavramından önceye aittir. ... Üç Kozmik kuşağı simgeleyen 3 sayısının dinsel anlam ve değerinin 7 sayısınınkinden önce geldiği bilinen bir gerçektir. Ayrıca dokuz kat gökten (dokuz tanrıdan, Ağacın dokuz dalından, vb.) da söz edilir; bu mistik sayı olasılıkla 3 x 3" olarak açıklanabilir ve dolayısıyla Mezopotamya kökenli 7 sayısınınkinden daha eski bir simgeselliğin, 3 simgeselliğinin, içinde sayılmalıdır.

Göksel bir Yüce Tanrı inancı Orta Asya'da ve Arktik bölgelerde kökensel ve çok eskidir.

Sumatralı Minangkabau’ların animizme dayalı fakat Hinduizm ve İslam tarafından derin biçimde etkilenmiş karma bir dinleri vardır. Buna göre Evren yedi katlıdır. Ölümden sonra ruh kızgın bir Cehennemin üzerine gerilmiş bir usturanın ağzından geçmek zorundadır; kötüler ateşe düşer, iyiler büyük bir ağacın bulunduğu Göğe çıkarlar.

Kuzey ve Güney Amerika'da Şamanizm

Kuzey Asya ile Kuzey Amerika arasında tarihsel ilişkiler ne olursa olsun, Eskimolarla bugünkü Asyanın, hatta Avrupa'nın arktik bölgelerinde yaşayan halklar (Çukçiler, Yakutlar, Samoyedler, ve Laponlar) arasında bir kültürel yakınlık ve sürekliliğin varlığı kuşku götürmez. Bu kültürel bağıntı ve devamlılığın başlıca öğelerinden biri de şamanizmdir. Şamanlar Eskimoların dinsel ve toplumsal yaşamlarında, tıpkı Asyalı komşularında olduğu gibi, başrolü oynarlar. ... Eskimolarda kuzeydoğu Asya şamanlığına göre bazı önemsiz farklar göze çarpar: *Angakok*'un özel bir tören giysisinin ve davulunun olmayışı gibi...

Hastalık tabuların çiğnenmesinden -başka deyişle kutsallık alanındaki bir bozulmadan- veya kişinin ruhunun bir ölü tarafından kaçırılmasından gelir. Birinci durumda şaman toplu itiraf (günah çıkarma) yoluyla kutsala vurulan lekenin temizlenmesine çalışır.

Ölülerin yurdu olarak genellikle üç bölge tasarlanır : Gök, yerkabuğunun hemen altında bir Yer altı ve çok daha derinlerdeki ikinci bir Yer altı dünyası. Gerek Göklerde gerek asıl derin Yeraltında ölüler mutlu bir hayat sürer, sevinç ve gönenç içinde yaşarlar. ... Açlık ve umutsuzluk sadece, çeşitli tabuları çiğnemekten suçlu bulunanlarla beceriksiz avcılara ayrılmış olan, Yerkabuğunun hemen altındaki sığ Yer altı dünyasında hüküm sürer.

Sadece "ruh olarak" (yani bedensizce) yolculuğa çıkmayı güvenceye almak için önlem olarak kendilerini bağlatırlar; yoksa vücutlarıyla birlikte havaya uçarak gerçekten kaybolup gidebilirler.

Bu tür gösteriler bir ölçüde adım başı tehlikelerle dolu olan ve özellikle sadece bir an için açılan "dar kapı"dan geçişi de içeren sırra-erme yolculuğunun tekrarı niteliğindedir. Eskimo şamanı bu esrimeli yolculuklara ihtiyaç duyar, çünkü ancak dalınç halindeyken gerçekten "kendisi" olabilir.

Şamanlar dışında her Eskimo, *qilaneq* denen yöntemle, ruhlara bizzat danışabilir. Bunun için hastayı yere oturtup kemeriyle başını havaya kalkık tutmak yeter. Sonra ruhlar çağrılır; baş ağırlaşınca ruhların gelmiş olduğu anlaşılır.

Bütün bunlar çok yaygın olan ruhlara inanma ve özellikle de ölülerle iletişimin yapılabildiğini "hissetme" sayesinde mümkün olmaktadır. Bir tür ilkel ispritizma şu ya da bu şekilde Eskimoların mistik deneyimlerinin ayrılmaz parçasıdır.

Bir çok Kuzey Amerika kabilesinde şamanizm dinsel yaşama egemendir, ya da onun en önemli yönünü oluşturur. Fakat hiçbir yerde şaman dinsel yaşamın bütününü tekeline alamaz. ... Yine de şaman, sihirsel / dinsel deneyimlerinin yoğunluğuyla, bunların hepsinden –büyücülerden ve düz insanlardan- ayrılır.

Şamanı öteki kutsallık uzmanlarından (rahipler ve kara büyücüler) ayıran farklara gelince, bunlar o kadar da açık ve net değildir. Swanton'un önerdiği ikili şemaya göre, rahipler tüm kabile ya da ulus, yani bütün topluluk adına ve yararına çalışırlarken, şamanların yetkesi sadece kişisel becerilerine bağlıdır. ... Birçok kültürde ... şamanlar din adamlarının bazı işlevlerini de üstlenebilirler. ... Ritüellerin bilinip, uygulanması din adamlarının belirleyici özelliği olup doğa üstü kuvvetlerin doğrudan doğruya "yaşanması" da şamanlık işlevinin ana karakteridir.

Kuzey Amerika şamanizmini, şamanın doğrudan ve kişisel bir deneyim (yaşantı) sonucu edindiği doğaüstü güç ve yetke olarak tanımlıyor.

Zararlı nesneler genellikle büyücüler tarafından vücuda “fırlatılır” (sokulur). Bunlar taş parçacıkları, küçük hayvancıklar, böcekler, vb gibi şeylerdir. Ancak, büyücü tarafından somut olarak dışarıdan vücuda sokulmaz, onun düşünce gücüyle vücudun içinde yaratılırlar. ... Hastalığın nedeni bir kez keşfedilince, şaman sihirli nesneyi emerek çıkarır.

Şamanlar ayrıca bir dansöz de kullanırlar. Şaman emme işine başlayınca dansöz onunla birlikte ya da yalnız başına dans eder.

Hastanın vücudunun, dalınç halindeyken hastalığın yeri olarak gördükleri kısmını emerler. ... Şaman kanı emdikten sonra yerdeki küçük bir çukura tükürür ve törenin başına döner; yani tekrar piposundan birkaç nefes çeker, ateşin çevresinde dans eder ve emmeye yeniden başlar.

Paviotso şamanı aynı yöntemle vücuttaki kurşunları ve ok temrenlerini de çıkarır.

Kabaca altı tür hastalık ayırt edilmiştir: 1) gözle görülür kazalar; 2) bir tabunun çiğnenmesi; 3) canavarlar gözükünce duyulan büyük korku; 4) bozuk kan; 5) başka bir şaman tarafından zehirlenme; 6) ruhun yitirilmesi.

Gözleri yarı kapalı, ezgiler mırıldanarak sağa sola sallanır. Mırıltısı önce, sanki içinden gelen bir acıya karşın zorlanıyormuş gibi, yakınma havasında bir uğultudur, Bu uğultu kuvvetlenir; gerçek bir ezgi halini alır, ama ses hala boğukça ve alçaktır. Hazır bulunanlar susar, dinlemeye, dikkat etmeye başlarlar. Şamanın *damagomi*’si hala gelmemiştir. Bir yerlerde, belki çok uzakta dağlarda, belki de çok yakında, gece havasının içindedir. Irlamanın amacı onu etkilemek, çağırmak, hatta gelmeye zorlamaktır. Bu yırlar, Açumavi’lerin bütün ezgileri gibi, üç dört müzik cümlesinden oluşan bir veya iki satırlık şarkılardır. Bunlar hiç ara verilmeksizin son nota doğrudan ilk notaya ulanarak, on, yirmi, otuz kez tekrarlanır. Herkes aynı tondan söyler, elle tempo tutulur, ama bu temponun ezginin ritmiyle ilgisi yoktur. Rasgele, ama farklı, tekdüze ve vurgusuz bir ritimdir. Genel olarak ezginin başlangıcında herkes biraz ayrı bir ritimle el çırpar; fakat birkaç tekrar sonunda ritimler birleşir. Şamanın kendisi ancak birkaç ölçü ırlar. Önce yalnızdır, derken birkaç ses kendisine katılır, sonunda herkes koro oluşturur. O zaman şaman susup *damagomi*’yi eve çekme işini hazır bulunanlara bırakır. Doğal olarak ne kadar kuvvetli ve ne kadar uyumlu (hep bir ağızdan) ırlanırsa o kadar iyidir.

Şamanizmle kuzey Amerika’daki çeşitli “gizli” dernekler ve “mistik” hareketler arasındaki ilişkiler sorunu oldukça karmaşık ve henüz çözülmüş olmaktan çok uzaktır. İdeolojilerinin ve tekniklerinin büyük şamanlık geleneği içinde yer alması anlamında, gizemli törenler temeli üzerine kurulu bütün bu dernek veya “kardeşlikler” (ahilik, *confreries*) in şamancıl yapıda oldukları söylenebilir. ... Geleneksel şamanizmle gizli dernekler arasındaki başlıca fark, bu derneklerin esrimeye belli bir yatkınlık gösteren, istenen, ödentiyi ödemeye hazır ve özellikle bir ustanın yanında çıraklığa ve sırra-erme sınavlarına razı olan herkese açık olmasıdır. ... Gizli dernekler de, sihirbazlık ve kara büyü ile özdeşlendiği ölçüde, şamanizme karşı çıkarlar. Bir başka karşıtlık nedeni de kimi şamanlık çevrelerinin "biz merkezli", ,başkalarını dışlayan zihniyet ve tutumlarıdır. Buna karşılık gizli dernekler ve mistik hareketler belirgin dışa açıklık ve üye kazanma zihniyetiyle davranırlar ki bu da, giderek şamanların ayrıcalıklarını ortadan kaldırma tehlikesi yaratır. Bütün

bu kardeşlikler ve mistik tarikatlar, bütün topluluğun, hatta bütün kuzey Amerika kabilelerinin manevi yeniden doğuşunu ilan ettiklerinden dolayı, dinsel bir devrim amacı güderler.

Kuzey Amerika'da "düz insanlarla" kutsal adamlar arasındaki farkların nitelden çok nicel olduğu da bir gerçektir; yani fark, ikincilerin özümsemiş oldukları kutsallık miktarındadır.

"Ghost-Dance Religion"un halk arasında gördüğü şaşırtıcı rağbet, mistik tekniğinin yalınlığından ileri geliyordu. Soyun Kurtarıcısının gelişini hazırlamak için cemaatin bütün üyeleri, hiç ara vermeden dört beş gün dans ediyor, böylece dalınca girip ölüleri görüyor ve onlarla konuşuyorlardı. Ateşlerin yanında halka olup dans ediliyor, yırlar söyleniyor ama davul çalınmıyordu. Peygamber yeni adayların rahipliğini dans esnasında onlara birer kartal tüyü vererek onaylıyordu. Dans edenlerden birine bu tüyle dokunması, o kişinin cansız yere yıkılmasına yetiyordu.

"Ghost-Dance Religion"un, dar anlamda şamanizmin çerçevesinden taştığı da bir gerçektir. Örneğin sırra-erme ve bir ustadan gelenekleri öğrenme öğelerinin yokluğu bu "dini" şamanizmden ayırmaya yeter. Fakat burada, "dünyanın sonunun" yakınlığı fikri çerçevesinde billurlaşmış kolektif bir dinsel yaşantı karşısındayız.

Güney Amerikanın yerli kabilelerinde de şaman oldukça önemli bir rol oynar görünüyor. Sadece en tipik ve yetkin sağaltıcı ve bazı bölgelerde de yeni yurduna giderken ölünün kılavuzu olmakla kalmıyor, tanrılar veya ruhlarla insanlar arasında aracılık da yapıyor; hatta bazen rahiplerin yerini alıyor.

Machi "sanki zavallı hastanın vücudunu açıyor, elini içeri sokup araştırıyor ve bir şey çıkarıyor." Sonra bu nesneyi bir çakıl, kurtçuk ya da böcek, vb. hastalığın nedeni olarak gösteriyor. Yaranın ise kendi kendine kapandığı söyleniyor.

Güney Amerika şamanlarının kimi teknik ve inanışlarının ne denli eski olduğunu göstermek üzere, sadece Avustralya yerlilerinin otacılarıyla benzerliklerini (adayın vücuduna sihirli maddeler sokulması, sırra-erme amacıyla göğe yolculuk, emme yoluyla sağaltım) hatırlatalım. Bu benzerliklerin, güney Amerika toplumlarının en eski katmanlarının, Avustralyalılar gibi, *oikumen*'in (insanların yaşadığı evren) en uç bölgelerine tıkılmış eski bir insanlığın kalıntıları olmasından mı yoksa bir zamanlar güney Amerika ile Avustralya arasında, Antarktik bölgeler yoluyla, doğrudan ilişki bulunmuş olmasından mı ileri geldiği konusunda karar verme durumunda değiliz. ... Ayrıca, daha sonraki çağlarda Malaya-Polinezya alanından güney Amerika'ya yapılmış olabilecek göçler varsayımı da gündemdedir.

Her iki Amerika'daki şamanizmin kökeni sorunu henüz çözülmüş olmaktan uzaktır. Amerikaların ilk halklarının kendilerine özgü inanış ve uygulamalarına, çağlar boyunca başka birtakım sihirsel / dinsel eylem ve uygulamaların gelip katılmış olması akla yakındır.

"Ana vatanları" neresi olursa olsun, ilk göçmen dalgalarıyla bir tür şamanizmin her iki Amerika kıtasında yayıldığı düşünülebilir.

Kuzey Asya'yla kuzey Amerika arasındaki sürekli temas ve ilişkilerin, ilk insanların Amerika'ya girişinden çok sonra da birtakım Asya etkilerinin buraya ulaşmasını mümkün kıldığı bir gerçektir.

Bütün bu kültürel öğelere (yiten ruhun aranması, şaman kulübesinin sarsılması, karından konuşma, buhar banyosu, ateşten etkilenmeme) güney Amerika'da rastlanmakla kalmıyor; içlerinden en özgül olanları (ateşle oynama, buhar banyosu, tören kulübesinin sarsılması, ruhun aranması) başka birçok yerde de (Afrika, Avustralya, Okyanusya, Asya), ve tam da genel olarak sihirbazlık ve özel olarak da şamanizmin en arkaik biçimleriyle ilişkili bir bağlamda, karşımıza çıkıyor. Güney Amerika şamanizminde "ateş" ve "sıcaklığın" rolleri bize özellikle önemli görünüyor. Bu mistik "ateş" ve "sıcaklık" her zaman belli bir esrime durumuna erişmeyle ilişkilidir ve aynı ilişkiyi evrensel sihirbazlık ve dinin en derin ve arkaik katmanlarında da buluruz. Ateşe egemenlik, sıcaklığa karşı duyarsızlık ve, buna bağlı olarak, hem dondurucu soğuğu hem de yakıcı sıcaklığı dayanılabilir kılan "mistik sıcaklık", daha az saygın olmayan başka niteliklerle (göğe çıkış, sihirli uçuş, vb.) birlikte, şamanın insanlık durumunu aştığını ve "ruhluk" durumundan pay almağa başladığını algılanabilir terimlerle dile getiren sihirsel / gizemsel bir güçtür.

Güneydoğu Asya ve Okyanusya'da Şamanizm

Hala'nın kendisi de, tıpkı Kelantanlı *bomor*'larla Meksikalı erkek ve kadın şamanlar gibi, kaplana dönüşebilir. Böyle bir tasarım Malaya etkilerinin göstergesidir. Ancak mitsel Kaplan-Ata'ya bütün güneydoğu Asya kuşağında "sırra-erdirici" gözüyle bakıldığını da unutmamak gerekir. Şaman aday ve çıraklarını sırra erdirmek (aslında öldürüp yeniden diriltmek) üzere ormana götüren odur. Başka deyişle Kaplan-Ata son derece arkaik bir dinsel bütünlüğün parçasıdır.

Sakai şamanlarının cesetleri öldükleri evde mezarsız bırakılır. Kenta Semang şamanları, başları dışarıda kalacak şekilde gömülür; bunların ruhlarının, öteki ölümlülerin gittiği batının aksine, doğuya yöneldiklerine inanılır. ... Jakunların *poyang*'ları öldükten sonra yüksekçe sahanlıklara yerleştirilir, zira onların ruhları göğe çıkar, oysa cesetleri gömülen sıradan insanların ruhları yer altı diyarlarına iner.

Malaya şamanizmi denen olgunun ayırt edici öğeleri Kaplanın ruhuna sesleniş ve *lupa* durumuna erişmedir. Lupa, şamanın düştüğü bilinçsizlik (kendinden geçme) halidir; bu durumda ruhlar şamanı ele geçirir (çarpar) ve törene katılanların sorularına onun ağzından yanıt verirler. ... Malezya şamanlık seansı normal olarak Kaplanın çağırılmasını içerir. Bunun nedeni, bütün bu coğrafyada, Kaplanla mitsel Ata ve sırra-erdirme ustası rollerinin verilmiş olmasıdır. ... Tipik bir sırra-erme senaryosu seçilebiliyor : ormanda yalnız kalma, cesedin başında uyanık bekleme, korku sınavı, sırra-erme üstadının (Mitsel Atanın) dehşet verici görünüşü, güzel bir ruh-kadının koruyuculuğu...

Dansın sonunda *lupa* ("unutma" ya da "dalınç"; Sanskritçe lopa = kaybolma, yok olma) haline ulaşılır; bu durumda dansçı kendi kişiliğinin bilincini yitirip herhangi bir ruhu bedenlendirir.

Sumatra Bataklarının Hint kaynaklı fikirlerle derinden etkilenmiş olan dinlerinde egemen kavram ruh ve candır (*ame, tondi*), Ruh / can vücuda bıngıldaktan girer ve çıkar. Ölüm gerçekte canın bir "ruh" (*esprit, begu*) tarafından çalınmasıdır; ölen genç bir erkekse bir kadın *begu* onu kendine eş almıştır (kadınsa bunun tersi). Ölülerle ruhlar medyumlar aracılığıyla insanlarla konuşurlar.

Bataklarda rahip (*datu*) her zaman erkektir ve şeften sonra en yüksek toplumsal statüye sahiptir. Ama aslında o da bir sağaltıcıdır ve o da gizli bir dilde ruhları çağırır.

Sibaso'lardan farklı olarak, *datu* bir üstad tarafından sırra-erdirilir; kendisine özellikle ağaç kabuklarından yapılmış kitaplarda yazılı sihirbazlık sırları öğretilir, Üstad, Hintçe bir terim olan *guru* adını taşır; ata figürleriyle bezeli ve bir ucunda içine sihirli maddeler sokulmuş bir kovuk bulunan sihirli değneğine büyük önem verir.

Eskiden bütün *manang*'lar sırra-erdikten sonra kadın giysileri giyer ve yaşamları boyunca çıkarmazlarmış. Bugün bu adet ender görülür olmuştur. Yine de, bazı kıyı kabilelerine özgü ve tepelerdeki Dayaklarca bilinmeyen özel bir manang sınıfı olan *manang bali*'ler kadın giysileri giyer ve kadınlarla aynı işleri yaparlar. Bazen köylülere gülünç olmak pahasına bir koca bile alırlar. Dönmelik, gerektirdiği bütün değişimlerle birlikte, rüyada üç kez üst üste alınan göksel bir buyruk üzerine kabullenilir, reddetmek ölümü davet etmektir. ... Hemen hemen bütün ruhlar manang tarafından *İni* (büyük Ana) adıyla çağrılır. Ancak, *manang bali*'lerin adanın iç kesimlerinde bilinmemesi, bütün bu dinsel kompleksin (dönmelik, cinsel iktidarsızlık, anaerkillik) çok eski zamanlarda da olsa dışardan gelme olduğunun kanıtlarıdır.

Kişi tanrı tarafından çağrıldığını hissetmedikçe esrimesi mümkün değildir. *Basir*'lerin çift cinsiyetlilik ve iktidarsızlığına gelince, bunların önemi iki kozmolojik düzey (Yer ve Gök) arasında aracı sayılmaları ve ayrıca dişil öğe (Yer) ile eril öğeyi (Gök) kişiliklerinde birleştirmelerinden ileri gelir.

Basir'lerin iki cinsliliği gibi, *balian*'ların fahişeliği de aynı şekilde aracılığın kutsal anlam ve değeri ile kutuplaşmaya kaldırmanın gereği üzerine kuruludur.

"Ölüler kayığı" Malezya ve Endonezya'da, gerek asıl şamancıl uygulamalarda gerek ölüm ve cenazeye ilişkin adet, görenek ve ağıtlarda büyük rol oynar. Tabii bütün bu inanışlar bir yandan ölüleri kayıklara koyarak ya da doğrudan doğruya denize gönderme adetiyle, öbür yandan ölüme ilişkin mitolojilerle ilişkilidir. Ölüleri kayıklara koyup suya bırakma göreneği, ataların eski göçlerinden kalma bulanık anılarla açıklanabilir: Kayık ölünün ruhunu ataların geldiği kökensel eski vatana geri götürecektir.

Buna benzer ölüm / cenaze inanış ve uygulamalarına (ölüler kayığı, vb.) Germenlerde ve Japonlarda da rastlanır.

Ölüleri kayıklara koyup suya salma adetinden başka, Endonezya da ve kısmen Melanezya'da, ritlerde de bir kayığın (simgesel veya gerçek olarak) kullanılmasını içeren önemli bir sihirsel/dinsel olgular sınıfı vardır: 1) İfritleri ve hastalıkları kovmak için kullanılan kayık; 2) Endonezyalı şamanın, ölünün canının peşinde "havada gezmesine" yarayan kayık; 3) Ölülerin ruhlarını öbür dünyaya taşıyan "ruhlar kayığı."

Kıyı Dayaklarının cenaze törenlerinin, şamanlarca gerçekleştirilmemekle birlikte, şamanizmle belli ilişkileri vardır. Bir profesyonel ağlayıcı -ki onu bu göreve çağırmış olan da aslında rüyasına giren bir tanrıdır- ölünün öbür dünya yolculuğunda olup bitenleri uzun uzadıya anlatır (anlatı bazen on iki saat sürebilir). Tören ölümden hemen sonra yapılır. Ağlayıcı cesedin başucuna oturup, hiçbir müzik aletinin yardımı olmaksızın, anlatısını sürdürür. Bunun amacı, ölünün ruhunun Yer altı dünyasına giderken yolunu şaşırmasını önlemektir. ... Ezbere okuduğu ritüel metin geçilecek yolu oldukça açık ve belirgin olarak gösterir. Ağlayıcı her şeyden önce, yeni birisinin gelmekte

olduğunu Yeraltına bildirmek üzere bir haberci arar. Kuşlara, vahşi hayvanlara, balıklara seslenir, ama sonuç alamaz : Hayvanların ölülerle dirileri ayıran sınırı geçmeye cesaretleri yoktur.

Tarihsel olaylar, mitleri "yaratmak" şöyle dursun, sonunda kendileri mitsel kategorilere alınıp mitleşirler.

Melanezya'nın başka bölgelerinde, örneğin Yeni Gine'de, her durumda, istemli bir şekilde ölmüş bir akraba tarafından ele geçirilme yöntemi kullanılır. Birisi hastalanırsa ya da bilinmeyen bir şey bulunmak, istenirse, ailenin bir üyesi danışılacak olan ölünün resmini kucağına veya omzuna alır ve kendini onun ruhuna "çarptırır".

"Dirilerin kokusu"na gelince, bu, gerek Orpheus tipi mitlerle gerek şamancı iniş öyküleriyle bütünleşmiş olarak, çok yaygın bir folklor motifidir.

Markiz adalarında şu kategoriler arasında net bir ayrım yapılır: : 1° ritüelci rahipler, 2° esinlenmiş rahipler, 3° ruhlara çarpılanlar ve 4° büyücüler.

Son olarak, bazı şamancıl güçlerin bazı aileler içinde kalıtsal olarak aktarıldığını da hatırlatalım. Bunun en bilinen örneği kızgın korların ya da kızdırılmış çakılların üzerinde yürüme yeteneğidir ki, Fiji adalarında bazı ailelerin tekelindedir. ... Sibiryalı şamanların da kızgın korları yutabildiklerine inanıldığı; "sıcaklığın" ve "ateşin" ilkel toplumların en arkaik katmanlarında var olan sihirli öğe ve güçler olduğu; benzer olgulara yüksek ve gelişmiş sihir sistemlerinde ve Asya'nın seyre dalış tekniklerinde (yoga, tantrizm) de rastlandığı hatırlanacak olursa, bazı Fiji ailelerinin gösterdiği "ateşe egemenlik" gücünün tartışmasız gerçek şamanizme ait olduğu sonucuna varılabilir.

Hint-Avrupalı Kavimlerde Şamancıl İdeoloji ve Teknikler

Bu sözcükle hangisi olursa olsun bütün esrime olguları ve büyü teknikleri anlatılıyorsa, elbette Hint-Avrupalılarda da -tekrarlayalım : başka yerlerde ve bütün etnik gruplarda olduğu gibi, birçok "şamancıl" özelliğe rastlanacaktır. ... "şamanizmin başlıca verilerinden birkaçını doğrulayan" demek istiyoruz: göğe çıkış, hastanın ruhunu geri getirmek ya da ölülere kılavuzluk etmek için yeraltına iniş, esrimeli yolculuğa çıkabilmek için "ruhlar" çağırıp onları bedenine alabilmek, ateşe egemen olmak gibi...

Böyle izler hemen bütün Hint-Avrupalı kavimlerde hala yaşıyor ve herhangi bir Hint-Avrupa dininde birkaç şamancı öğenin bulunması bu dini şamancıl ya da şamanizm egemenliğinde bir yapıya sahip saymak için yeterli ipucu sağlamaz. İkinci olarak, yine unutmamalıyız ki, "şamanizmi diğer "ilkel" büyücülüklerden ve esrime tekniklerinden özenle ayırt edecek olursak, "gelişmiş" bir dinin şurasında burasında göze çarpan ya da ortaya çıkarılabilen şamanlık kalıntıları ne kendileri ne de içinde yer aldıkları dinin bütünü hakkında herhangi bir olumsuz değer yargısına gerekçe olamazlar. Bu noktayı vurgulamak gereklidir, zira modern etnografya literatürü şamanizmi -gerek "çarpılma, ecinnilenme" ile karıştırarak, gerek,yozlaşan yönlerini ön plana çıkartmak için adeta haz duyarak- daha çok anormal, "sapkın" bir olgu gibi görme eğilimindedir. ... Gerçekten şamanizm birçok durumda kendini bozulma, çözülme halinde gösteriyor. Fakat son dönemlere ait olan bu durumu şamanlık olgusunun bütününü temsil eder saymak için yeterli neden yoktur.

Şu nokta her zaman göz önünde tutulmalıdır ki, arkaik bir şema manevi içeriğini sürekli olarak yenileme yeteneğine sahiptir. Buraya kadar oldukça çok sayıda şamancıl göğe çıkış gördük. ... Ayrıca bunların, kendi başlarına, hiç de "sapkın, yozlaşmış" sayılamayacak birer esrime deneyimi olduğunu; bütün ilkellerde tanıklanan bu çok eski büyüsel / dinsel şemanın tam tersine pekala tutarlı, "soylu" / "temiz" ve son tahlilde "güzel" bir tasarım olduğunu da gördük. Dolayısıyla, şamancıl göğe çıkışı ele aldığımız düzeyde ve ona verdiğimiz anlamda, örneğin Muhammed'in göğe çıkışında şamancıl bir içerik bulunduğunu söylemek hiç de aşağılayıcı veya kötüleyici bir değerlendirme değildir.

Hint-Avrupalı kavimlerin tarihöncesi ve ön-tarih dönemlerindeki -yani bu etnik grubun manevi ufkunun, buraya kadar söz ettiklerimizinkine az-çok benzer olduğu çağlardaki- dinleri hakkında çok az kesin bilgimiz olduğu bir gerçektir. Elimizdeki belgeler bize çoktan gelişmiş sistemleşmiş, hatta fosilleşmiş dinler gösteriyor.

İki grubun dinlerini, içlerinde şamanizmin tuttuğu yerin başatlığı ya da önemsizliği açısından birbirinden ayıran farkı, sonuçça zengin iki olguyla özet olarak açıklamak mümkündür. Birincisi, Hint-Avrupalıların getirdiği ve G. Dumezil'in araştırmalarıyla parlak biçimde ortaya konan büyük yenilik, yani Tanrısallığın üçe bölünmesidir. Bu üçlü yapı hem belli bir toplumsal örgütleniş biçimine hem de sistematik bir sihirsel/dinsel yaşam tasarımına tekabül eder. Her tanrısal varlık tipi, kendine özgü bir işleve ve ona bağlı ve uygun bir mitolojiye sahiptir. ... Söz konusu yeniden düzenlenmede şamancıl gelenekler büyük çoğunlukla "Korkunç (Haşmetli) Hükümdar"ın çevresinde toplanmış oluyordu.

Bize göre Hint - Avrupalıları -şamanizme verilen önem bakımından- Türk-Tatarlardan ayrı tutmağa katkıda bulunan ikinci neden, tarım ve kent uygarlığı tipindeki eski Doğu ve Akdeniz uygarlıklarından gelen etkiler olabilir.

-Korkunç Hükümdar ve Büyük Sihirbaz- Odin figürü şaşılacak kadar "şamancıl" bazı özellikler gösterir.

Temeldeki fikir hep aynıdır : ölüler geleceği bilir, gizli şeyleri açıklayabilir, vb. Bazen rüya da benzer bir rol oynar.

İskitlerin mitoloji ve dininde de belli bir rol oynayan ok ,"sihirli uçuşun" simgesidir.

Mağaraya çekilme (= Yeraltına inme) klasik bir sırra-erme sınavıdır, ama mutlaka "şamancıl" olması gerekmez. Epimenides'i şamana yaklaştıran bu marifeti değil; yaptığı sihirli sağaltımlar, falcılık ve bilicilik yetenekleridir.

Aristophanes'in *aerobates*'lerine (Bulutlar) benzetilerek "bulutlarda yürüyen" diye çevrilmişse de0, "dumanda yürüyenler" diye çevrilmesi daha uygundur. Bununla hem İskitlerce hem de Thrak'larca iyi bilinen ilkel esrime aracı kenevirin dumanının kastedilmiş olması akla yakındır. *Kapnobatai* olasılıkla esrime amacıyla dalınca geçmek için kenevir dumanından yararlanan Get dansçı ve büyücüleriydi.

Thrak kabileleri Kebrenoi ve Sykaiboai'lerin rahip kıralı Kosingas uyruklarını, bir tahta merdivenle göğe çıkıp davranışlarından dolayı Hera'ya şikayette bulunmakla tehdit ediyormuş. Oysa, daha

önce gördüğümüz gibi, bir merdivenle göğe çıkma tipik bir şamanlık motifidir. İlerde göstereceğimiz gibi, merdiven simgeselliği antik Yakındoğu ve Akdeniz havzasının başka dinlerinde de tanıklanmaktadır.

Orpheus'ta bir “Büyük Şaman”a özgü başka nitelikler de vardır: sağaltıcılık sanatı, müzik ve hayvan sevgisi, "büyüleri", bilicilik gücü gibi.. "Uygarlaştırıcı kahraman" karakteri bile en tipik şamanlık geleneğiyle çelişmez: "İlk şaman" zaten insanları hastalıklardan kurtarmak ve uygarlaştırmak için Tanrının gönderdiği elçi değil miydi?

Asıl Orpheusçuluğa (Orphisme) gelince, mezarlarda bulunan ve uzun süre "orfik" sayılan altın lamellerden başka onu şamanizme yaklaştıran hiçbir nokta yoktur. Bu nesneler de daha çok Orpheus-Pythagoras inancına ait görünüyor. Ne olursa olsun, bunlarda ölüye öbür dünyada tutacağı yolu gösteren metinler yazılıdır; bir bakıma özetlenmiş bir "ölüler kitabını" temsil ederler ve bu nitelikleriyle Tibet’te ve Mo-So'larda kullanılan benzer metinlerle karşılaştırılabilirler. Söz konusu topluluklarda, ölünün başucunda öbür dünya yollarına ait metinlerin okunması, şamanın mistik olarak ruha eşlik etmesi (ruh-güderlik yapması) anlamına geliyordu.

Ruh-güder Hermes'e değinip geçeceğiz; bu tanrı figürü basit bir yeraltı kılavuzu / şamana indirgenemeyecek kadar karmaşıktır.

Arkaik bir mit ya da sim gen in ne kadar çok yeni yorumlara konu olabildiği burada görülüyor. Er'in görüsünde, bildiğimiz "Dünyanın Ekseni", "Zorunluluğun İği" olmuş, "Gökteki Kitap"ın yerini de astrolojik (yıldızlara bağlı) Yazgı almıştır. Yine de "insanın durumunun" değişmeden kaldığına dikkat edelim.

Bir şamanın esrimesiyle Platon'un "seyre dalışı" (contemplation) arasındaki büyük fark; tarihin ve kültürün kazdığı bu derin uçurum, son hakikatin bilincine varma olgusunun yapısını hiç değiştirmiyor: İnsan dünyadaki durumunu ve son yazgısını ancak esrime yoluyla tam olarak gerçekleştirebilir.

Ölülere tapına, kenevir kullanımı, duman (tütsü) soluma ve "uluma" gibi edimler belli ve özgül bir dinsel bütünlük oluşturur ki bunun amacı ancak esrime olabilir.

Esrime amacıyla kenevir kullanımına İranlılarda da rastlanmaktadır. Orta ve Kuzey Asya’da mistik esriklik kenevir bitkisinin İran dilindeki adıyla adlandırılıyordu.

Bazı Kafkas halklarının mezar-ötesi tasarımları da -özellikle ölünün kıldan ince kılıçtan keskin bir köprüden geçmek zorunda kalması, tepesi Göğe değen ve kökünden de mucizeli bir pınar fışkıran Kozmik Ağaç miti, vb. gibi motiflerle- İranlılarınkiyle benzerlik gösterir.

İranlıların ölüme ilişkin mitolojilerinde Çinvat Köprüsü çok önemli bir rol oynar. Oradan geçmek bir bakıma ruhun yazgısını belirler. Bu geçiş, yapısı bakımından sırra-erme sınavlarıyla eşdeğerde zor bir sınavdır. ... Doğru ruhlar için dokuz mızrak boyu genişliktedir; günahkarlar ve dinsizler içinse "usturanın ağzı kadar" dardır. ... Çinvat'ın altında Cehennem çukuru açılmıştır.

Yine merkezdeki bir eksenle (Direk, Ağaç, Köprü, vb.) biri birine bağlı üç kozmik kuşaktan oluşan "klasik" kozmolojik şemanın karşısındayız. Şamanlar üç bölgenin arasında serbestçe

dolaşabiliyorlar; ölüler öbür dünya yolunda bir köprüden geçmek zorundalar. ... İran geleneğinde -hiç değilse Zerdüşt'ün reformlarından sonra koruyabildiği biçim altında- önemli olan, köprü geçilirken ruhu Cehenneme düşürmek isteyen ifritlerle –ölünün akrabaları tarafından çağrılan- koruyucu ruhlar arasında bir tür çekişmenin yer almasıdır.

Gatha'larda, Çinvat köprüsünden geçiş olayına üç kez değinilir. İlk iki geçişte Zerdüşt kendinden ruhgüder olarak söz eder: Esrime yoluyla onunla birleşenler köprüden kolaylıkla geçecekler, onun karşıtları, dinsizler ise "ebediyen Kötülük evinin konukları" olacaklardır.

Kenevir tütsüsüyle elde edilen sarhoşluğun önemi, bu bitkinin İran dilindeki adının bütün Orta Asya'daki geniş yayılışı ile de doğrulanmaktadır. *Bangha* terimi birçok Ugor dillerinde hem -seanstan önce ve seans esnasında "kafa bulmak" için kullanılan- tipik şamanlık mantarı *agaricus muscarius*'u, hem de bunun doğurduğu sarhoşluğu adlandırmak için kullanılır olmuştur. ... Tanrılara yakılan ilahilerde de mantar etkisiyle meydana getirilen esrimelere değinilir. Bu saptamalar esrime amaçlı uyuşturucu kullanımının gördüğü dinsel / sihirsel rağbetin İran kökenli olduğunu kanıtlamaktadır. ... Uyuşturucular asıl "arı" dalıncın yerini tutmaya çalışan basit ve kaba taklitlerden ibarettir. Daha önce, birçok Sibirya halklarında, çeşitli maddelerle (alkol, tütün, vb.) sinir sistemini etkileme olaylarının yakın dönemde kültüre girmiş yenilikler olduğunu ve bir bakıma şamanlık tekniğindeki yozlaşmayı gösterdiğini gözlemek fırsatını bulmuştuk. Başka deyişle, insanlar başka yoldan erişemedikleri manevi bir durumu uyuşturucu sarhoşluğuyla taklit etmeye çalışmaktadırlar. Adına ister yozlaşma diyelim, ister mistik bir tekniğin yığınlara indirilmesi (*vulgarisation*) diyelim, eski ve yeni Hint'te ve baştan başa bütün Doğuda, mistik esrimeyi ya da herhangi bir manevi deneyimi gerçekleştirmek için "zor yollarla" "kolay yolların" böyle bir karışımına her zaman rastlanmaktadır.

İslam gizemciliğinde -ermişlerin en "pak" sayılanları bu tür yan yollara başvurmamış olsalar bile-haşhaşın ve öteki uyuşturucuların oynadığı rolü de unutmamak gerekir.

İslam'ın Orta Asya Türkleri arasında yayılmasıyla birlikte bazı şamancıl öğeler Müslüman mistiklerince özümsenmiştir. ... Profesör Köprülüzade, Ahmed Yesevi ile bazı dervişlerinin kuşa dönüşüp uçma yetenekleri olduğunu hatırlatıyor. Bektaşi ermişleri üstüne de benzer söylenceler dolaşıyormuş. XIII. Yüzyılda -ayırıcı ritüel işareti "iki boynuzlu başlık" olan bir tarikatın kurucusu-Barak Baba bir devekuşuna binerek kendini halka gösteriyormuş ve söylenceye göre, "kuş binicisinin etkisi altında biraz uçabiliyormuş" ... Kuşa dönüşme yetisi bütün şamanizmlerin ortak motifidir, ister Türk-Moğol olsun, ister Arktikalı, Amerikan, Hintli ya da Okyanusyalı ...

Kayın veya huş ağacı, ya da yedi veya dokuz çentikli direk Evren Ağacını temsil eder ve dolayısıyla "Dünyanın Merkezinde" sayılır. Şaman ona tırmanarak en yüksek gök katına ulaşır ve Bay Ülgen'in huzuruna varır.

Brahmancıl ritüelde de aynı simgeselliğe rastlıyoruz.

Kurban direği bir Axis Mundi'dir; arkaik kavimlerin sunularını Göğe göndermekte kullandıkları çadırlarının duman deliği ya da orta direği gibi, Veda'ların *yupa*'sı da bir "kurban taşıma aracı" dır.

Altay şamanının, son gök katına varmak için yedi veya dokuz çentikli törensel kayına tırmanması gibi, Budha da simgesel olarak, yedi gezegen feleğinin tekabül ettiği yedi gök bölgesini aşar. Göğe çıkışa ilişkin eski şamancıl (ve Veda'cıl) kozmolojik şemanın burada bin yıllık Hint metafizik spekülasyonunun katkılarıyla, zenginleşmiş olarak karşımıza çıktığını belirtmeye gerek yoktur. Budha'nın *yedi adımı* "tanrılar aleminin" ya da Vedalarda geçen "ölümsüzlüğün" peşinde değildir; insanlık durumunu aşmayı amaçlamaktadır. ... Kozmik doruğa ulaşmakla Budha dünyanın merkezine de ulaşmış olur ve yaradılış da bir Merkezden (=Doruktan) başlamış olduğuna göre, Budha dünyanın başlangıcıyla çağdaş olmuş olur.

Yedi kat gök tasarımı Brahmanizm'e kadar çıkar; burada olasılıkla, Altay ve Sibirya kozmolojilerini de -dolaylı yoldan da olsa- etkilemiş olduğunu gördüğümüz Babil kozmolojisinin bir etkisi söz konusudur. Fakat Budizmde dokuz göklü bir kozmolojiye de rastlanır; bu derin biçimde "içselleşmiş" bir tasarımdır, zira ilk dört gök dört *jhana*'ya, sonraki dört gök dört *sattavasa*'ya, dokuzuncu ve sonuncu gök de *Nirvana*'ya tekabül eder. Bu gök katlarının her birine Budizm panteonundan bir tanrı yerleştirilmiştir; bu tanrılar aynı zamanda Yoga meditasyonunun belli birer derecesini temsil ederler. Altaylılarda da yedi veya dokuz göğün çeşitli tanrısal ve yarı-tanrısal varlıklara konutluk ettiğini; şamanın göksel yolculuğunda bunlarla karşılaşıp konuştuğunu ve dokuzuncu katta da Bay Ülgen'in huzuruna çıktığını biliyoruz. Doğal olarak, Budizmde simgesel göğe çıkış değil meditasyon dereceleri ve dolayısıyla da son kurtuluşa doğru atılan "adımlar" söz konusudur.

Brahmanizm'in kurban sunucusu ritüel olarak bir merdivene tırmanmak suretiyle göğe çıkıyor; Budha yedi göğü simgesel olarak geçmek suretiyle Kozmosu "aşıyor; Budist yogi meditasyon yoluyla tamamen manevi bir çıkış (yükseliş) gerçekleştiriyor. Bütün bu edimler tipolojik olarak aynı yapıya indirgenebilir; her biri kendine özgü bir düzeyde, sıradan dünyayı aşıp tanrılar alemine, Varlığa, ya da Mutlak olana ulaşmanın özel bir yolunu gösterir. ... Aradaki tek büyük fark, dalınç halini ve esrimeyi içerdiğini bildiğimiz şamancıl deneyimin yoğunluğundadır. ... Altay şamanının davuluna da "at" dendiğini ve örneğin Buryatlarda at başlı sırığın -ki adı da zaten attır- önemli bir rol oynadığını hatırlayalım. Davulun tekdüze gürültüsüyle ya da at başlı bir sırığa (bir tür hobby-horse) "binip" dans etmekle gelen esrime, Göklerde yapılan fantastik koşuya benzetiliyordu. ... Hindistan'daki kimi Ari topluluklarında bugün bile sihirbaz esrime amaçlı dansını yapmak için tahtadan bir ata ya da at başlı bir sırığa biner.

Göğe çıkış ve sihirli uçuş eski Hint'in halk inanışlarında ve mistik tekniklerinde birinci derecede yer tutar.

Tapas kavramı. Bu terimin başlangıçtaki anlamı "aşırı sıcaklık" olduğu halde, sonradan, genel olarak çile doldurma çabasını gösterir olmuştur.

Tapas sadece "esriklere" ayrılmış bir çile doldurma yolu değildir. Sıradan insanların dinsel yaşantısının da bir parçasıdır, zira *soma*'nın (bedenin) feda edilmesi, kurban sunucuyla karısının mutlaka *diksa* denen ve *tapas*'ı da içine alan kutsanma ritini yerine getirmelerini gerektirir. *Diksa* riti çile olarak uyanık durma, sessizlik içinde meditasyon, aç durma(oruç) ve "sıcaklık" yani *tapas* gibi öğeleri içerir ve bu kutsanış dönemi bir-iki günden bir yıla kadar sürebilir. Soma'nın feda edilmesi ise Vedacıl ve Brahmancıl Hint aleminde en önemli sunulardan (kurbanlardan) biridir; başka deyişle, esrime amaçlı çile doldurma yalnız rahiplerin değil, bütün Hindistan halkının dinsel hayatının ayrılmaz parçasıdır. ... Asıl bilinmesi gereken husus şudur : içerdiği bütün simgesellliklerle

birlikte ve bütünlüğü içinde Hint dinsel hayatı birkaç ayrıcalıklı kişinin –sıradan insanların da erişebilmesi için bir bakıma yalınlaşıp yozlaşmış- esrime deneyimlerinden türeme bir olgu mudur, yoksa tam tersine, adı geçen özel kişilerin esrime deneyimleri önceden var olan bazı kozmo-teolojik şemaların "içselleştirilmesi" yolunda gösterdikleri çabaların bir sonucu mudur?

Şamanların, hastanın kaçan ruhunu aramak veya geri çağırmak yoluyla hastalığı iyileştirmelerine Rig Veda'da da birkaç örnek vardır.

Eski Hint dünyası, şamanizmin hakim olduğu çeşitli kültürlerde pek belirgin olan, ruhun oynaklığı/değişkenliği öğretisini de bilir. Ruh rüyada bedenden çok uzaklaşabilir; *Çatapatha Brahmana* uyuyanı sarsarak uyandırmamayı tavsiye eder, çünkü böyle yapılırsa ruh geri dönerken yolunu şaşırabilir. Sonra insan esnerken ruhunu elden kaçırma tehlikesine maruzdur.

Tıpkı barok Yogada (halk yogasında) olduğu gibi şamanizmde de kimi sapkın varyantlar gözlenebilir. Fakat klasik Yogayı şamanizmden ayıran farkın bir kez daha altını çizelim : Şamanizmde de (örneğin Eskimo şamanının sırra ermesindeki gibi) zihinsel yoğunlaşma teknikleri bulunmasına karşın, asıl amaç her zaman esrimedir, ruhun esriyerek Kozmosun çeşitli bölgelerine yolculuğa çıkmasıdır; oysa Yoga "iç-yönlü esrime" (*enstase*) peşindedir, yani zihnin son noktaya dek yoğunlaşmasını gerçekleştirmeye ve Kozmosun dışına "kaçışı" sağlamağa çalışır.

"İpler" ve "düğümler", yalnızca Hint ve İran'da değil başka yerlerde (Çin, Okyanusya, vb.) de ölüm tanrılarının en tipik ve özgül amblemleri arasındadır; ama şamanların da aynı amaçla, yani bedenlerini terk eden serseri ruhları yakalamak için, kullandıkları ipleri veya kementleri vardır.

Saora şamanlarının "ruhla evlenme" adetleri Hint yerli topluluklarında başka benzeri olmayan bir olay gibi görünüyor.

Şamanın kullandığı araç-gereçler arasında en önemli rolü kalbur oynar. "Kalbur Munda halklarının kültüründe eski bir öğedir". Sibirya şamanının dalınca geçişi davul çalarak gerçekleştirmesi gibi, kuzey ve orta Hindistan'daki sihirbazlar da "aynı sonuca kalburda pirinç eleyerek ulaşmağa çalışırlar".

Tibet, Çin ve Uzakdoğu'da Şamancıl Simge ve Teknikler

Hint fakirlerinin de aynı mucizeleri göstermesi dikkat çekicidir. Bir bakıma bunlar *rope-trick*'lerinde, Sibiryalı meslektaşlarının rüyada gördükleri "sırra-erdirici" parçalanmayı seyircilerine yaşatmış olurlar. Zaten bu ip numarası, bugün Hint fakirliğinin bir uzmanlık alanı haline gelmiş olmasına karşın, Çin, Java, eski Meksika ve Ortaçağ Avrupa'sı gibi birbirinden çok uzak bölgelerde de karşımıza çıkar.

Fakirlerin ip numarası şamanın göğe yükselişinin göz alıcı bir varyantından başka bir şey değildir.

Bazı Hint-Tibet sırra-erme sınavları bir çömezin hazırlık derecesini, bir kış gecesi karda, çıplak vücuduna sarılan çok sayıda ıslak çarşafı kurutabilme yeteneğiyle kontrol etmekten ibarettir.

Thai'ler ve Çinliler gibi Lolo'lar da ilk insanların yerle gök arasında serbestçe gidip gelebildiklerini ve bir "günah" sonucu bu yolun kesildiğini bilirler. Fakat insan ölünce Göğün yolunu yeniden bulur. Hiç değilse bazı cenaze ritüellerinden anlaşılan budur.

Hastalık ruhun kaçması olarak düşünüldüğünden, iyileştirme de kaçak ruhun geri çağrılmasını içerir.

Bu rite salgın hastalık zamanında başvurulur. Yarısı çıkış yarısı iniş olmak üzere, 36 bıçaktan bir çifte merdiven kurulur; şaman yalınayak, bir taraftan çıkar, öbür taraftan iner. Bu vesileyle birkaç pulluk demiri ateşte kızdırılır; şamanın bunların üstünden de yalın ayak geçmesi gerekir.

Na-khi şamanizminin kurucusu *Dto-mba Shi-lo* mitlere ve ritüele ifritleri yenen kişi olarak geçmiştir. "Tarihsel" kişiliği ne olursa olsun, yaşam öyküsü tümüyle mitseldir. Bütün kahraman ve ermişler gibi annesinin sol böğründen doğar; (Budha gibi) hemen Göğe yükselir ve ifritlere korku salar. ... Hem ruhgüder hem de "Kurtarıcı" dır. Başka Orta Asya geleneklerindeki gibi, tanrılar bu İlk Şamanı yeryüzüne insanları ifritlerden koruması için göndermişlerdir.

Geleneğe göre uçmayı ilk başaran kişinin imparator Chouen (Çin kronolojisine göre M.Ö. 2258-2208) olması önem taşıyor. ... Sihirli gücün kaynağı belli bir tarihe kadar kadınlardaymış; bu ayrıntı da, başka birkaç hususla birlikte, Çin'de eskiden anaerkillik olduğuna dair bir belirti sayılabilir. Ayrıca, yetkin bir Hükümdarın bir "sihirbaz" kadar saygınlığa sahip olması gerektiğini de kaydedelim. Devlet Kurucu için "esrime" siyasal bilgi ve becerilerden daha az gerekli değildi, zira bu sihirli saygınlık kaynağı, Doğa üzerinde de yetkili ve yetkeli olmakla eşdeğerliydi. ... Esrimeli dans doğaya ve insanlara buyurma gücünün kazanılmasını sağlayan usul ve yöntemler arasındadır. Bilindiği gibi bu düzenleyici güç gerek Taoist denilen metinlerde gerek Konfüçyüsçü denilen metinlerde, Tao diye adlandırılır".

Fakat bu olay artık Çin geleneklerinde birçok örneği bulunan 'sihirli uçuş' un çerçevesini aşıp bir tanrılaşma (*apotheose*) niteliği kazanmış sayılabilir.

İnsan "ruhlara" egemen olamazsa "çarpılmışı" (*possede*) olur; bu takdirde sihirli esrime tekniği de basit ve otomatik bir medyumluk olup çıkar.

Bütün bu mitolojik ve folklorik geleneklerin çıkış noktası, "zihinde -veya zihnen- yolculuk" kavramını içeren bir esrime mitolojisi ve tekniğindedir. En eski zamanlardan beri esrimeye ulaşmanın en klasik yolu dans olmuştur. Her yerde de olduğu gibi, esrime hem şamanın "sihirli uçuşuna" hem de bir "ruhun" yeraltına inişine olanak sağlıyordu.

Çin şamanizmi -ya da, De Groot'un deyimiyle "*wu izm*"- Konfüçyüsçülüğün ve devlet dininin birinci plana geçmesinden önce dinsel hayata egemenmiş gibi görünüyor. M.Ö. ilk yüzyıllarda Çinin gerçek din adamları *wu* rahipleriydi. Elbette *wu* her bakımdan bir şamanla özdeş değildi, ama ruhları bedenine alabiliyor ve böylelikle insanla tanrısal varlık arasında aracılık yapabiliyor; ayrıca yine ruhların yardımıyla, hastalıkları iyileştirebiliyordu. *Wu*'ların bedenlerine aldıkları *shen* ve *kouei*'lerin çoğunluğu da ölü ruhlarıydı. "Çarpılma" denen olay da ölülerin ruhlarıyla bütünleşmekle başlar.

Günümüzde buna *sai-kong* adı veriliyor ve meslek babadan oğula geçiyor; kadınların üstünlüğü ise kaybolmuş görünüyor. Çocuk babasından ilk eğitimini aldıktan sonra bir "kolej"in derslerini izliyor ve, açıkça şamancıl nitelikte bir sırra-erme süreci sonunda, baş rahip unvanını elde ediyor. Tören halka açık oluyor ve *to t'ui*'ye, yani kılıçlardan merdivene tırmanmayı içeriyor.

Fiji adalarının şamanı gibi *sai-kong* da ateş üstünde yürümeye önderlik eder; törenin adı da "ateşten yolda yürümek"tir ve tapınağın önünde yapılır. Önce *sai-kong* korların üstünde yalınayak ilerler, ardından daha genç meslektaşları ve hatta halk gelir. Buna benzer bir rit de "kılıçlardan bir köprü" üzerinde yürümek şeklindedir. Zarar görmeksizin kılıçların ya da ateşin üzerinde yürümek için törenden önce bir manevi hazırlığın yeterli olduğuna inanılır.

Çin'de şamanizmi oluşturan öğelerin hemen hepsi ne rastlanıyor : göğe çıkış, ruhun çağrılması ve aranması, "ruhların" bedene alınması, ateşe egemenlik ve diğer "fakirsel" marifetler, vb. Buna karşılık, folklorda tanıklanmakla birlikte, Yeraltına -özellikle bir hastanın veya ölünün ruhunu geri getirmek için- iniş motifi daha nadir gibi görünüyor.

Şamanın (ve genel olarak "ilkel" insanın) hayvanlarla ilişkisi manevi düzeyde olup, kutsallıktan kopmuş modern bir zihniyetin kolayca kavrayamayacağı kadar yoğun bir gizemli değer ve anlam taşır. Avlanan hayvanın postuna bürünmek, ilkel insan için, bu hayvan olmak, hayvana dönüştüğünü hissetmek demekti.

Bir hayvanın yürüyüşü taklit edilerek ya da derisi giyilerek, bir tür "insan-üstü varoluş tarzına" erişiliyordu. ... Aslında o bir mitsel Hayvan, Ata, veya Yaratıcıydı. Bu mitsel hayvan olmakla, insan gerçek kendisinden çok daha yüce ve güçlü bir varlık olmuş oluyordu. ... Hayvanların davranışlarını yürüyüşlerini, soluk alışlarını, bağırışlarını, vb. gerektiği gibi taklit edebilmek şartıyla, insanın sınırları ve yanlış ölçüleri unutularak, yaşamın yeni bir boyutu yeniden ele geçirilmiş oluyordu : Doğallık ve içtenliğe, özgürlüğe, tüm kozmik ritimlerle "duygudaşlığa", dolayısıyla mutluluk ve ölümsüzlüğe tekrar kavuşuluyordu.

Moğollarda *Lamaizm* XVII. yüzyıldan beri şamanizmi yok etmeye çalıştı. Fakat eski Moğol dini sonunda, kendine özgü karakterini kesin olarak yitirmeksizin, *Lamaist* katkıları özümsemeyi başardı. Kadın ve erkek şamanlar son zamanlara kadar kabilelerin dinsel yaşamında önemli rol oynuyordu.

Şamanizmin Han döneminden itibaren tanıklandığı Kore'de, erkek şamanlar kadın giysileri giyerler ve sayıca kadın şamanlardan azdırlar. Han döneminde kullanılan şaman başlığındaki geyik boynuzları eski Türklere özgü geyik tapıncıyla ilişkisi bulunduğunu gösterir. Üstelik geyik tapıncı kadın şamanların önemli rol oynar görünmediği avcı kültürlerine özgü bir öğedir.

Japon şamanizmi kuzey Asya veya Sibirya tipi *stricto sensu* şamanizme oldukça uzak görünüyor. Bu şamanizm her şeyden önce bir "(ölülerin ruhtan tarafından) çarpılma" tekniğidir ve hemen hemen sadece kadınlar tarafından uygulanmaktadır.

Çok sayıda Japon kadın şamanı doğuştan kördür. Günümüzde bunların "esrimesi" kaba biçimde yapmacık ve taklittir. ... Kutsal yerlerde kendi tanrılarına resmen hizmet eden bu ruh kadınlardan başka, eşleri birer gezici tanrı (*marebito*) olup ara sıra kendilerini ziyarete gelen, şamanlıklarını

özel kişiler olarak icra eden "bir gecelik eşler" (*ichiya-tsuma*) de vardır. ... Yakın bir döneme kadar ruh-kadınla sunağın rahiplerinden biri arasında cinsel birleşme de sırra-erme programına dahildi; tanrı kendini böyle temsil ettiriyordu.

Bütün bunlar bize şamanizmin geç ve melez bir aşaması karşısında olduğumuzu düşündürüyor. Ayrıca "ruh-kadın tanrılar" (*mikogami*) ve onlara ilişkin bazı ritüeller anaerkilliğin tipik özellikleriyle karşılaştırılabilir: kadın devlet başkanları, kadın aile reisleri, ana-yerli (*matrilocal*) evlilik, "konukla evlenme" (*Besuchehe*), anaerkil klan ve klan dışından evlenme, vb.

Öte yandan Japon büyücüsünün kullandığı aletler de kıtadaki meslektaşlarınınkilerle aynıydı : davul, ... çıngıraklar, ... ayna, ... ve *kata na* (Altay kökenli bir başka sözcük) adlı kılıç ... Bunların ifritlere karşı etkilillikleri Japon folklorunun birçok motif ve öğelerinde ortaya konur.

Paralel Mit, Rit ve Simgeler

Ritleri arasında insan eti yemek de bulunan bazı gizli dernekler ve genel olarak "*lycanthropie*" (kurt-adamlık), üyenin sihir yoluyla köpeğe veya kurda dönüşmesini içerirler. Şamanlar da kurda dönüşebilir, fakat bu kurt-adamlıktakinden başka bir anlamdadır.

Şamancıl mitoloji ve ritlerde atın tuttuğu yer ise çok başkadır. Tam ve tipik anlamıyla bir "ölüm hayvanı" ve ruh göçürücü olan at, şaman tarafından çeşitli bağlamlarda esrimeye, yani mistik yolculuğu mümkün kılan "kendinden-çıkışa", ulaşmak için kullanılır. ... "at" şamanın havada uçmasını, Göğe çıkmasını da sağlar. ... At öleni öbür dünyaya taşır; "düzey atlamayı", yani bu dünyadan başka dünyalara geçişi gerçekleştirir ve bu yüzden, aynı zamanda erkekliğe giriş anlamı taşıyan bazı katılma/sırra-erme törenlerinde de birinci planda rol oynar.

At kılı yakmak şamanı öbür dünyaya götürecek olan sihirli hayvanı çağırmak demektir.

Demircilik uğraşı önem bakımından şamanlık meslek ve görevinden hemen sonra gelir. ... “şamanın karısının saygıya, demircininkinin ise tapınmaya layık olduğunu" söylerler. Demircilerde hastalıkları iyileştirme, hatta geleceği bilme gücü vardır. Dolgan'lara göre şamanlar demircilerin ruhlarını "yutamaz", çünkü demirciler onları ateşte saklar. Buna karşılık demircinin bir şamanın ruhunu yakalayıp ateşte yakması mümkündür. Demirciler de kötü ruhların sürekli tehdidi altında ve bu düşman ruhları uzaklaştırmak için sürekli çalışmak, ateşle oynamak, gürültü yapmak zorundadırlar.

Buryat demircilerinin kendilerine özgü ritleri vardır. Bunların at kurbanı hayvanın karnını yarıp yüreğini sökerek yapılır (bu rit açıkça şamancıldır). ... Şamanlar da demirciler gibi "ateşin hakimi"dirler, ama sihirli güçleri oldukça üstündür.

"Ateşe söz geçirebilmesi" ve özellikle madenler, üzerindeki sihirli güçleri yüzünden, demirciler her yerde korkulan ve çekinilen büyücüler olarak tanınmışlardır; bu nedenle onlara karşı tutum ve davranışlar çelişkili ve çift anlamlıdır: Hem küçümsenir hem de saygı görürler. Bu çelişkili tutuma özellikle Afrika’da rastlanır; birçok kabilede demirci lanetli bir kişidir, parya sayılır, hatta öldürülmesi bile ceza gerektirmez; buna karşılık başka kabilelerde ise saygı görür, otacılarla aynı düzeyde tutulur, hatta politik şef bile olabilir.

Kimi durumlarda demircilerle şamanlar veya otacılar arasında bir "ortak yaşam"" (*symbiose*) ilişkisine bile rastlanır.

"Madenciliğin sırları" bize şamanlıkta sırra-erme yoluyla aktarılan meslek sırlarını anımsatıyor. Her iki durumda da yabancılara kapalı (*esoterique*) bir sihirli teknik söz konusudur. Bu nedenledir ki, demircilik mesleği de genel olarak şamanlık gibi kalıtsaldır.

Avrupalı halkların inanışlarındaki Şeytan gibi, şamanlar da yalnız "ateşin hakimi" olmakla kalmaz, aynı zamanda ateşin ruhunu da özümseyebilir ve şamanlık ederken ağız ve burunlarından ve bütün vücutlarından ateş püskürebilirler.

Hint Müslümanları Tanrıyla iletişime giren kişinin "yakıcılaştığına" inanırlar.

Burada kuzey Amerikanın mistik kardeşlik (ahilik) derneklerinin katılma / sırra-erme amaçlı "sıcaklık banyolarını" (etüv, sauna)ve genel olarak birçok kuzey Amerika kabilesinde şaman adaylarının hazırlık dönemlerinde sıcaklık banyosunun oynadığı sihirli rolü hatırlatmak yerinde olacaktır. Böyle "banyoların" esritici işlevine, kenevir dumanıyla uyuşturulma ile birleşmiş olarak, İskitlerde bile rastlanmıştır. ... "iç sıcaklık" ve terleme "yaratıcı"dır.

Kaydetmek gerekir ki bütün bu mit ve inanışlar gerçek bir "ateşe egemenlik" kavramını da içeren katılma/ sırra-erme ritüelleriyle birlikte gider. Eskimo veya Mançu şaman adayı, Himalaya'lı veya Tantrist yogi gibi, sihirli güç ve yeteneklerini en dondurucu soğuklara dayanmak ya da vücuduna sarılan ıslak çarşafları "iç ateşiyle" kurutmak suretiyle kanıtlamak zorundadır.

Şaman kendini bıçakları akkor halindeki demire dokunur, karları yutar, vb., çünkü bu kanıtlama işini başka türlü yapamaz; ulaştığı yeni ve insan-üstü hali sınamak, gerçekliğini görmek ve göstermek zorundadır.

Uyuşturucu kullanımının da sihirli sıcaklık arayışıyla kamçılanıp yayıldığını düşünmek için nedenler vardır. Kimi otların dumanında, kimi bitkilerin "yanışında" bu gücü arttırıcı özellikler bulunuyordu. Uyuşturucu alan "ısınır"; narkotik sarhoşluk "yakıcıdır". ... Bu sarhoşluk ("duman altı" durumu) bir tür "ölüm"le eşdeğerliydi; kişi bedeninden çıkıyor, ölülerin ve ruhların durumunu kazanıyordu. Mistik esrime geçici bir "ölüm" veya bedende ayrılmayla eş tutulduğundan, aynı sonucu doğuran bütün "dumanlanma" araç ve olayları da şamancıl esrime tekniklerine dahil edildi.

Bizim için önemli nokta, büyücü ve şamanların "bedenden çıkış", yani ölüm olayını bu dünyada ve istedikleri zaman gerçekleştirebilmeleridir; oysa insanların geri kalan kısmını ancak gerçek ölüm "kuşa" dönüştürebilir. ... Kuş veya kendi normal biçimleri altında havada uçmakla, şamanlar bir bakıma insan türünün düşüşünü, alçalışını resmen tescil ve ilan etmiş olurlar; zira, yukarda gördüğümüz gibi, birçok mit bütün insanların bir dağa, ağaca veya merdivene tırmanarak, Kendi olanaklarıyla havalanarak, ya da kendini kuşlara taşıtarak Göğe çıkabildikleri eski ve "ilkel" bir çağdan söz eder. İnsanlığın "düşüşü", yozlaşması, artık bütün insanların Göğe çıkmasına izin vermemektedir.

Orta Asya, Sibirya ve Endonezya mitolojilerinde Evren Ağacının dallarına tünemiş kuşların, insanların ruhlarını temsil ettikleri hatırlardadır. Şamanlar kuşa dönüşe bildikleri için -yani "ruh" durumunu edinebilmeleri dolayısıyla Evren Ağacına kadar uçup oradan "kuş-ruhları" getirebilirler.

Ermişlerin ve sihirbazların sadece irade gücüyle yer değiştirmelerine (*levitatian*) Hıristiyan ve İslam geleneklerinde de rastlandığını hatırlatalım.

Ölüm gibi, esrime de bir "mutasyon" (köklü değişme) gerektirir ve mit bunu, maddesel olarak tehlikeli bir geçit şeklinde dile getirir.

Köprü simgeselliğinin dirilik ve zindeliği Batı Ortaçağının sırra-erme geleneklerinde olduğu kadar Hıristiyanlık ve İslam'ın kıyamet inanışlarında da kanıtlanmaktadır.

İslam geleneğinde Muhammed Kudüs'teki tapınaktan (en tipik ve yetkin "dünya merkezi"!) Göğe uzanan, sağında ve solunda meleklerin bulunduğu bir merdiven görür; günahsız ruhlar buradan Tanrıya doğru çıkmaktadırlar.

Başka geleneklerde, Muhammed göğe kuş sırtında ulaşır: örn. *Merdiven Kitabı*'nda yolculuğun "eşekten büyük katırdan küçük bir tür ördeğin sırtında" ve Cebrail'in kılavuzluğunda yapıldığı anlatılır. ... Müslüman ermişlerin buna benzer anlatılan. "Sihirli uçuş", tırmanma, yükselme gibi terimler zaten özdeş bir simgeselliği ve mistik deneyimi ifade etmek için kullanılan eşdeğerli anlatımlardır.

Son olarak, göğe çıkış temasıyla ilgili bir başka mit ve söylence grubunu da hatırlatalım: "ok zinciri" simgeselliği. ... Bu motife Melanezya ile kuzey ve güney Amerika'da rastlanır.

En arkaik toplumlardan sayılan bazı kabilelerde ölüler sadece göğe çıkarken, "ilkel" toplulukların çoğu en az iki ölüm-sonrası güzergahı tanır : ayrıcalıklı kişiler (şamanlar, şefler, "sırra-ermişler") için "dikey" yani Göğe doğru, insanların geri kalanı içinse "yatay" (herhangi bir yöne doğru) ya da Yeraltına doğru.

Irlamak ("ilahi" söylemek) suretiyle sihir gücüyle ruha göğe kadar eşlik eder; aynı zamanda özel bir ritüelle ruhu bedenden ayırıp yukarı doğru fırlatmağa çalışır.

Hepsinde ortak bir hakim fikir dikkatimize çarpar: Yerle Gök arasında ulaşım ve iletişim herhangi bir fiziksel yol (gökkuşağı, köprü, merdiven, sarmaşık, ip, "ok zinciri", ağaç, dağ, vb.) kullanılarak gerçekleştirilebilir, ya da en azından *in illo tempore* gerçekleştiriliyordu. Söz konusu yer-gök bağlantısının bütün bu simgesel temsilcileri aslında Evren Ağacının ya da Axis Mundi'nin varyantlarından başka bir şey değildir. ... Başka deyişle, kimi seçilmiş veya ayrıcalıklı insanlar için zamanın başlangıcına kadar geriye giderek "düşüş"ten, yani Gökle Yer arasındaki iletişimin kesilmesinden önceki mitsel ve cennetlik anı tekrar yaşamanın mümkün olduğu fikrini de içerir.

Şamanlar işte bu seçkin veya ayrıcalıklı kişiler sınıfına girer.

Kuzey Asya Şamanizminin Oluşumu

Şamanizm, bugünkü biçimiyle, Budizmin kuzey-doğu Asya etnik grupları arasındaki yayılışının sonuçlarından biridir. ... Şirokogorov, "Budizm'le uyarılan/canlı tutulan şamanizm" şeklinde bir formül üzerinde durur.

Şirokogorov'un "Budizm'le kızıştırılmış şamanizm" şeklindeki formülü bize de tamamıyla doğru görünüyor. Gerçekten de güneyden gelen etkiler Tunguz şamanlığını değiştirmiş ve zenginleştirmiştir, ama bu inanç sistemi Budizmin yarattığı bir ürün değildir. Şirokogorov'un da belirttiği gibi, Budizmin ülkelerine girmesinden önce Tunguzların dininde Gök Tanrısı Buga tapımı egemendi; belli bir rol oynayan bir başka öğe de ölülere ilişkin ritüeldi. Terimin bugünkü anlamıyla "şaman" yok idiyse de, Buga'ya kurban sunma ve ölülere tapma gibi görevlerde uzmanlaşmış "rahipler" ya da sihirbazlar elbette vardı.

Şamanizmin tipik ve özgül öğesi "ruhların" şaman tarafından bedenselleştirilmesi (*incorporation*) değil, Göğe çıkışın veya Yeraltına inişin doğurduğu kendinden geçme (esrime, extase) dir.

Şamanlık giysisi ve davulu da aynı şekilde güneyin etkisinde kalmıştır. Fakat şamanizm, yapısı ve bütünlüğü içinde, bu güneyden gelme katkıların bir yaratısı sayılamaz.

Bir kere, orta Asya şamanlığı Sibiryalı avcıların tarih-öncesi kültürlerinin ayrılmaz parçasıdır; sonra, şamanizm ideolojisine ve tekniklerine Avustralya, Malezya, kuzey ve güney Amerika, ve başka yerlerdeki ilkel topluluklarda da rastlanmaktadır.

Son zamanlarda yapılan araştırmalar, paleolitik çağ avcılarının dinlerinde şamancıl öğeler bulunduğunu açıkça göstermektedir.

Bu yorum kabul edilecek olursa bu, tarih-öncesi büyücülerin de bugünkü Sibirya şaman davuluna benzer davullar kullandıkları anlamına gelecektir. Bu konuda, Barents denizindeki Oleny adasında yaklaşık M.Ö. 500'lerden kalma bir sitte, kemikten davul tokmakları bulunmuş olması da herhalde ilginç bir noktadır.

İki ana öğesini gözden kaybetmemek gerekir: bir yandan, kendi özgüllüğü içinde, kökensel bir olgu olarak esrime (extase); öte yandan, bu esrime deneyiminin için de yer almak durumunda kaldığı tarihsel-dinsel ortam ve sonunda deneyimi geçerli kılacak olan ideoloji. ... Bu ülkelerin hepsinde ve en eski zamanlardan beri, göksel nitelikli bir Yüce Varlığın "varlığı" tanıklanmaktadır ve bu Varlık morfolojik olarak arkaik dinlerin bütün öteki göksel Varlıklarının da dengidir. Göğe çıkma simgeselliği, kendine bağlı bütün rit ve mitlerle birlikte, bu göksel yüce varlıklarla ilişki içinde düşünülmelidir. "Yüksekliğin " kendi başına kutsal sayıldığını; arkaik toplulukların birçok yüce tanrısının "Yukarıdaki", "Gökteki" ya da sadece "Gök" gibi adlar taşıdığını biliyoruz. Bu çıkış veya "yükseliş" simgeselliği gökteki yüce varlığın "uzaklaşmasından" sonra da dinsel değerini ve güncelliğini korur (biliyoruz ki, yüce varlıklar tapım içinde yavaş yavaş güncelliklerini yitirip yerlerini daha "dinamik" ve daha "senli-benli" dinsel figür veya biçimlere bırakırlar : fırtına ya da doğurganlık tanrıları, *demiurgos*ular, ölmüşlerin ruhları, Büyük Tanrıçalar, vb.).

SONSÖZ

Şamanlar üyesi oldukları topluluğun psişik bütünlüğünün korunmasında da temel bir rol oynamışlardır. Toplumdaki başlıca cin ve şeytan kovucular onlardır; şeytanlarla ve hastalıklarla savaştıkları kadar kara büyücülerle de dövüşürler.

Şamanın vuruşkanlığı bazen saldırgan bir manyaklığa dönüşebilir; bazı Sibirya geleneklerinde şamanların hayvan kılığı içinde sürekli olarak birbirleriyle kapıştıkları söylenir. Fakat bu saldırganlık

kural değil istisnadır. ... Temel ve evrensel olan, şamanın "Kötülük güçleri" denebilecek olan şeyle mücadelesidir. Böyle bir seçilmiş savaşçının, yani "şampiyonun", arkaik bir toplum için gerçekte neyi temsil ettiğini kafada canlandırmak bizim için zordur. Birinci sırada herhalde, insanların -şaman sayesinde- şeytanlarla ve "Kötülük güçleriyle" kuşatılmış yabancı bir dünyada artık yalnız olmadıklarına dair kesin-inanç gelir. Kendilerine yakarılan ve kurbanlar sunulan tanrılar ve doğa-üstü varlıkların yanı sıra, toplumda bir de "kutsallığın uzmanları" vardır: ruhları "görebilen", Göğe çıkıp tanrılarla konuşabilen, yeraltına inebilen, şeytanları, hastalıkları ve ölümü yenebilen kişiler. Şamanın, toplumun psişik bütünlüğünü savunma işindeki temel rolü işte bu noktada belirir : İnsanlar, görünmez dünyanın varlıkları tarafından yaratılan kritik koşullarda, içlerinden birinin kendilerine yardım etme yeteneğinde olduğundan emindirler. Toplumun üyelerinden birinin, ötekilerden saklı ve görünmez şeyler görebildiğini ve doğa-üstü dünyalardan dolaysız ve kesin bilgiler getirdiğini bilmek herkes için rahatlatıcı ve avutucudur.

Öbür dünyaya yaptığı yolculuklarda gördüğü manzaralar ve rastladığı kimseler şamanın kendisi tarafından, kendinden-geçme sırasında veya sonrasında, ayrıntılı biçimde anlatılır. ... Ölülerin dünyası yavaş yavaş bilinebilir hale gelir ve ölümün kendisi de yeniden değerlendirilip, özellikle manevi bir varlık alemine doğru bir geçiş riti olarak yorumlanır.

Şaman kendinden-geçme olayını hazırlarken davulunu çalar, yardımcı ruhlarını çağırır, “gizli bir dil” ya da "hayvan dili" konuşur, hayvan bağırışlarını, özellikle de kuşların ötüşlerini taklit eder. Sonunda, dilsel yaratıcılığı ve lirik şiirin ritimlerini harekete geçiren, bir tür “ikincil ruhsal durum” elde eder.